

OPDAT NIEMAND ONGETROOST BLIJFT

Een scriptie over de pastorale zorg aan en de invloed van seksueel misbruik op het leven van mannelijke slachtoffers

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Hoofdstuk 1. Seksueel misbruik	3
1.1. Wat is seksueel misbruik?	3
1.2. Seksueel misbruik, geloof en de Bijbel	4
Hoofdstuk 2. Het levensverhaal van René	6
2.1. Seksueel misbruik in het verhaal van René.	6
2.2. Geloof in het verhaal van René.	6
2.3. Verwerking in het verhaal van René.	7
Hoofdstuk 3. Seksueel misbruik geplaatst binnen de contextuele benadering	8
3.1. Wat is de contextuele benadering?	8
3.2. De dimensie van de feiten.	8
3.3. De dimensie van de psychologische ontwikkeling.	8
3.4. De dimensie van de Interacties.	9
3.5. De dimensie van de relationele ethiek.	10
Hoofdstuk 4. De gevolgen vanuit de relationele ethiek	11
4.1. Wat is de invloed van het misbruik op de rest van je leven.	11
4.2. Frozen Kids.	13
4.3. Het potentiële ouderschap	14
4.4. De mannelijkheidscodering.	15
4.5. Mannen, seksueel misbruik en geloof.	16
Hoofdstuk 5. De contextuele psychopastorale begeleiding	17
5.1. Wat is pastoraat?	17
5.2. Psychopastorale zorg vanuit de contextuele benadering.	17
5.3. Vervolg relatiedriehoek.	21
Samenvatting	22
Conclusie	23
Literatuur en bronnen	25
Bijlagen 1: Woordverklaring	26
Bijlagen 2: Het Nielsen model	28
Bijlagen 3: De liefdesmotivatie	29

*"De tijd is niet een rechte lijn die ons van het verleden naar de toekomst brengt. De tijd is een kronkelpad dat ons soms terugbrengt waar we eens waren en soms uitzicht geeft op waar we eens kunnen zijn. En daarom is het verleden niet alleen de tijd die voorgoed achter ons ligt. Het verleden is altijd ook deel van wie we nu zijn, waar we nu zijn. Elke dag knopen we ons verleden en onze toekomst aan elkaar en weven we de draden die we "heden" noemen"*¹.

Inleiding

Voor u ligt een scriptie die geschreven is in het kader van de opleiding contextueel pastoraat van Stichting Koinonia. Deze scriptie is tot stand gekomen door literatuuronderzoek, de opleiding hulpverlening aan mannen die als jongen seksueel zijn misbruikt (instituut voor psychodrama), gesprekken en emailcontact met o.a. predikanten, hulpverleners en slachtoffers van seksueel misbruik. In deze scriptie komen al deze bronnen samen.

Bijzonder veel dank aan allen die hun medewerking hebben verleend: mw. M. Verburg, zr. Greet Verhoeven, mw. C. v.d. Zee, mw. J. de Korte, mw. L. Stolker, mw. M. Haagsman, dhr., P.M. van Dam, ds. F. Kuipers, ds. N. de Lange, ds. W.L. Pera, ds. N. v.d. Voet, ds. A. Veerman, ds. E.J. de Ruiter, dhr. P.J. Schouten, dhr. P. Hopman, dhr. L. Boersma, Ine, Friso, Heidi, Nathalie, Marianne, Harriët, Rogier, Paul.

In deze scriptie - die geschreven is voor pastoraal werkers²- staan mannen als slachtoffer van seksueel misbruik en pastorale zorg centraal. De laatste jaren is duidelijk geworden dat seksueel misbruik veelvuldig voorkomt en zich in vele vormen voordoet. Er zijn studies verschenen waarin cijfers genoemd worden die aangeven dat naar schatting meer dan 20% van de vrouwen en 4% van de mannen voor het 16e levensjaar als kind slachtoffer is geworden van seksueel misbruik, binnen en buiten het gezin (Berlo en van Beek 2013). Peter John Schouten geeft op zijn website³ aan dat 3 tot 5 % van de mannelijke bevolking, als jongen slachtoffer is van seksueel misbruik, dat zijn in Nederland zo'n 400.000 mannen. Achter deze gegevens gaan mannen schuil die hun verhalen hebben over angst, angst voor ouderschap, over schaamte en verdriet over wat hun is aangedaan.

Vanuit diepe betrokkenheid door lotsverbondenheid wil ik in deze scriptie pastorale aandacht vragen voor mannen die als jongen slachtoffer zijn geworden van seksueel misbruik. Het doel van deze scriptie is zicht te geven, op de invloed van seksueel misbruik op het leven van mannelijke slachtoffers en, hoe vanuit het pastoraat aansluiting gevonden kan worden bij mannen met een verleden van seksueel misbruik.

De vraagstelling van de scriptie is:

- 1. Wat is de invloed van seksueel misbruik op het leven van mannelijke slachtoffers?*
- 2. Hoe kunnen we vanuit de pastorale zorg een betrouwbare hulpbron zijn voor mannelijke slachtoffers van seksueel misbruik?*

Opbouw van de scriptie;

- In hoofdstuk 1 geef ik een beschrijving van seksueel misbruik en seksueel misbruik vanuit Bijbels perspectief.
- Hoofdstuk 2 beschrijft het seksueel misbruik in het leven van René.
- De contextuele benadering wordt beschreven in hoofdstuk 3, daarin wordt ook een verbinding gelegd met het levensverhaal van René.
- Vanuit de relationele ethiek geef ik in hoofdstuk 4 zicht op wat de impact is en de gevolgen zijn van seksueel misbruik in het leven van een mannelijk slachtoffer.
- Hoe we vanuit de Grote en de kleine troost betekenisvol aanwezig kunnen zijn in het leven van mannen staat centraal in hoofdstuk 5, dit hoofdstuk gaat over de psychopastorale zorg vanuit het contextueel gedachtengoed.

¹ Uit de 4 Mei lezing 2015 bij de officiële herdenking in Badhoevedorp.

² Pastorale werkers zijn: Predikanten, kerkenraadsleden en pastoraal werkers

³ <http://www.seksueelmisbruik.info/seksueel-misbruik/> (bezoekt op 22-11-2015)

Hoofdstuk 1. Seksueel misbruik

1.1. Wat is seksueel misbruik?

Er wordt onderscheid gemaakt tussen seksueel geweld en seksueel misbruik. In de factsheet van Movisie⁴ wordt uitgelegd dat de term seksueel geweld wordt gebruikt als paraplu-begrip voor alle vormen van seksueel getinte, ongewenste handelingen zoals aanranding, verkrachting, incest, seksueel misbruik, seksuele intimidatie en gedwongen prostitutie. In deze scriptie gebruik ik overwegend de term seksueel misbruik en wordt de volgende definitie gehanteerd; *Seksuele contacten van personen met een jongen onder de 16 jaar, die plaatsvinden tegen zijn zin of waarbij de jongen het gevoel heeft (gehad) de seksuele contacten niet te kunnen weigeren en die op het moment van ondervraging als negatief en onvrijwillig worden benoemd. Deze omschrijving heeft betrekking op misbruik door verwanten binnen het gezin of familie en op misbruik door anderen buiten de familie.* (Dijkstra, 1996; p.12).

Seksueel misbruik komt overal voor. In het dorp en in de stad. In sociaal zwakkere gezinnen en in gegoede families. Buiten de kerk en binnen de kerk. Een populaire docent(e) op school kan de dader⁵ zijn, een leuke buurman, een predikant, een aardige oom, een zwemleraar, vader, moeder, broer, zus, opa en zelfs oma. Jongens uit gezinnen met weinig emotionele liefde, warmte en aandacht, zoeken die warmte en aandacht buiten de deur. Ze vallen dan in handen van bijvoorbeeld 'die aardige oom' die aanvankelijk de jongen wel warmte geeft, maar daar later iets seksueels voor terug wil hebben om zo in zijn behoefte te worden voorzien. Hij gebruikt zijn overmacht om de jongen tot seks te dwingen. De jongen denkt dat het 'erbij hoort' of durft niet te weigeren omdat er met geweld wordt bedreigd of gechanteerd. (van Outsem, 1992)

Bij de beoordeling van seksueel misbruik zijn twee zaken van belang:

- 1. Het gaat niet alleen om de openlijke, maar ook om de verholde vormen van seksueel misbruik*
- 2. Het gaat om de intentie van de pleger, hij of zij is gericht op de eigen seksuele bevrediging.*

Bij vormen van seksueel misbruik kan men denken aan:

- Het dwingen tot anaal of oraal contact, dit of bij de pleger, of bij de jongen.*
- Het 'spelen' met de geslachtsdelen door de pleger, de jongen tegen zich aandrukken of wrijven.*
- Het naakt fotograferen of op video opnemen, de jongen daarmee chanteren en zo opnieuw seksueel contact afdwingen.*
- Het op onverwachte tijden laten zien van de geslachtsdelen (exhibitionisme) van de pleger tegenover de jongen en hem vragen te helpen bij het aan- en uitkleden.*
- De jongen verplichten te kijken naar geslachtsgemeenschap en daarbij 'lesgeven' in seksualiteit.*
- Het tonen van (kinder)pornografie met het doel dat normaal te laten lijken om de jongen vervolgens te verleiden tot seksueel contact.*
- Het aanzetten van kinderen tot onderling seksueel contact, waarbij de pleger toekijkt en/of masturbeert.*
- Het gezamenlijk baden of douchen met een jongen onder het mom van opvoedkundige motieven waarbij de penis van de jongen gewassen wordt of gecontroleerd wordt of de penis wel kan groeien en stijf worden.*
- Het betreden van de badkamer of de aandrang tot gezamenlijk baden terwijl de jongen duidelijk te kennen geeft hier geen prijs op te stellen.*
- Het voortdurend voeden van de jongen met verhalen over seksualiteit met de bedoeling hem te prikkelen of te verleiden. (van den Broek, 1991 p.21)*

⁴ Movisie. Feiten en Cijfers Seksueel Geweld november 2009.

⁵ In het spraakgebruik worden de termen dader of pleger van seksueel misbruik nogal eens door elkaar gebruikt. Officieel is er wel een verschil: bij een dader is het misbruik juridisch aangetoond, bij een pleger niet.

1.2. Seksueel misbruik, geloof en de Bijbel

Uit de verhalen van slachtoffers van seksueel misbruik blijkt dat de relatie seksueel misbruik, geloof en de bijbel complex is. Volgens Ganzevoort en Veerman (2000) wordt er wel gezegd dat de Bijbel bijdraagt aan het ontstaan en voortbestaan van seksueel misbruik. Tegelijkertijd noemen zij dat er ook mensen zijn die menen dat de Bijbel juist als openbaring van Gods heilsweg een genezende boodschap brengt. Imbens en Jonker (1991) noemen sommige Bijbelteksten, met name over de man-vrouw verhoudingen, patriarchaal en concluderen dat het geweld hiermee theologisch gelegitimeerd wordt en dat vanuit diezelfde theologische legitimatie het uiten van gevoelens over het gebeurde niet wordt toegestaan.

Nergens in de Bijbel staat een oproep voor slachtoffers van seksueel misbruik om te spreken over het misbruik maar, er is ook geen gebod om te zwijgen te vinden. Seksueel misbruik wordt wel beschreven, in die zin wordt het misbruik dan ook aan het licht gebracht. Zo voeren twee dochters van Lot hun vader dronken en verkrachten hem dan zodat ze zwanger van hem worden. Dina wordt verkracht door Sichem (Genesis 34).

In de geschiedenis van Tamar - die wordt verkracht door haar halfbroer Ammon - wordt vrij expliciet verteld hoe de volgorde in de gebeurtenissen was. Het ligt dan ook voor de hand dat Tamar daar zelf over heeft gesproken (2 Samuël 13:1-22).

In het oude testament wordt specifiek over het incestverbod gesproken in Leviticus.

'Niemand mag tot welke bloedverwant van zijn [eigen] familie dan ook naderen om de schaamdelen te ontbloten. Ik ben de HEERE' (Leviticus 18:6 - HSV). Hierin wordt duidelijk de wil van God bekendgemaakt, dat je geen gemeenschap mag hebben met een bloedverwant. In Leviticus 18 valt op dat er allerlei voorbeelden worden genoemd van bloedverwanten die geen gemeenschap met elkaar mogen hebben maar dat daarbij de gemeenschap tussen vader en dochter niet wordt genoemd.

Het Centrum Voor Bijbelonderzoek⁶ geeft hiervoor de volgende verklaring;

'Het is mogelijk dat economische redenen ten grondslag liggen aan deze weglating. Aangezien een maagdelijke dochter een hoge bruidsprijs oplevert, zal een vader als belanghebbende niet geneigd zijn zich te vergrijpen aan zijn dochter. Het is ook mogelijk aan te nemen, dat in de uitdrukking van bloedverwant in vs.6 tevens de moeder of zuster ingesloten wordt, omdat in Leviticus.21:2-3 naaste bloedverwant nader wordt verklaard als vader, moeder, dochter, broer en ongetrouwde zuster'.

Er zijn verschillende manieren om de Bijbel te lezen en niet iedereen doet dit op dezelfde manier. Waar de een de Bijbel alleen ziet als een geschiedenisboek, ziet de ander de Bijbel als een naslagwerk vol regels voor het leven van elke dag. De Bijbel bevat allerlei genres. Boekhout (1998) benadrukt dat elk genre bij het lezen om een eigen benadering vraagt. Hij zegt dat Bijbelgebruik pas verantwoord is als je oog hebt voor de literaire aard. Zo bevat de Bijbel wetboeken, gedichtenbundels, prekenbundels, brieven etc.

Er zijn allerlei barrières die het Bijbellezende kunnen beïnvloeden, variërend van persoonlijke weerstand tot ontwikkelingen in samenleving. Het voert te ver om in deze scriptie alle hermeneutische regels⁷ op een rij te zetten en uit te leggen om zo naar de teksten over seksueel misbruik te kijken. We kunnen ook kijken naar de rode draad in de Bijbel als het gaat om seksueel misbruik. Samenvattend kun je de boodschap van de Bijbel dan als volgt omschrijven: God heeft het goede met mensen voor en wil mensen bevrijden.

Dat begint al in het Oude Testament. God profileert zich vanaf het begin als een bevrijdend God. *'Ik ben de HEERE, uw God, Die u uit het land Egypte, uit het slavenhuis, geleid heeft'* (Exodus 20:2 – HSV).

⁶ [Http://studiebijbel.nl/](http://studiebijbel.nl/)

⁷ Hermeneutische regels zijn regels die men moet volgen om tot een juiste uitleg van de Bijbel te komen

In het hele Oude Testament komt dit steeds weer naar voren; hoe God Zijn volk steeds opnieuw bevrijdt. Ook in het Nieuwe Testament wordt dat zichtbaar in Jezus' handelen. Als Jezus ergens mee bezig is in Zijn leven op aarde dan is het wel met het bevrijden en genezen van mensen.

'De Geest van de Heere (is) op Mij, omdat Hij Mij gezalft heeft; Hij heeft Mij gezonden om aan armen het Evangelie te verkondigen, om te genezen die gebroken van hart zijn, om aan gevangenen vrijlating te prediken en aan blinden het gezichtsvermogen, om verslagenen weg te zenden in vrijheid, om het jaar van het welbehagen van de Heere te prediken'.
(Lucas 4:18-19 – HSV)

God wil mensen uit de duisternis bevrijden en brengen naar het licht.

In 1 Johannes wordt dat kernachtig samengevat: *'En dit is de boodschap die wij van Hem gehoord hebben en aan u verkondigen, dat God licht is en dat in Hem in het geheel geen duisternis is'.* (1 Johannes 1:5 – HSV)

Bij deze rode draad past geen misbruik, geen onderdrukking, geen duisternis en geen onrecht.

Wat betreft het spreken over het seksueel misbruik; ook daarover is iets te zeggen op basis van de rode draad die in de Bijbel zichtbaar is. God wil dat mensen vrij zijn. Uit gesprekken met slachtoffers blijkt hoe zij het zwijgen als onvrijheid ervaren. Hoe zij, om tot heling en genezing te komen, het nodig hebben om tot spreken te komen. Seksueel misbruik heeft alles te maken met duisternis, onvrijheid, macht en onmacht en dat past niet in de Bijbelse lijn, dat past niet bij God.

Jezus zegt in Mattheüs; *Kom naar Mij toe, allen die vermoeid en belast bent, en Ik zal u rust geven. Neem Mijn juk op u, en leer van Mij dat Ik zachtmoedig ben en nederig van hart; en u zult rust vinden voor uw ziel; want Mijn juk is zacht en Mijn last is licht.*
(Mattheüs 11:28-30 – HSV)

In Jesaja 61 staat dat Hij is gekomen om te verbinden de gebrokenen van hart, om voor de gevangenen vrijlating uit te roepen en voor wie gebonden zaten, opening van de gevangenis. En verder in vers 4; *Zij zullen verwoeste [plaatsen] van weleer herbouwen, de woeste [plaatsen] van vroeger weer oprichten, de verwoeste steden vernieuwen, die verwoest lagen, van generatie op generatie.* Daar gaat het hart van God naar uit, Hij wil rust, autonomie, vrijheid van macht, heling en troost geven. Vanuit die vrijheid en autonomie mogen we tot ons doel komen en het onrecht ombuigen tot rechtvaardigheid.

Hoofdstuk 2. Het levensverhaal van René.

René is geboren in een klein dorp in het midden van het land. Zijn ouders waren toen beiden rond de dertig en hadden beiden – voor René onbekende redenen - geen contact met hun familie. René heeft een zus die twee jaar ouder en een zus die 8 jaar ouder is. Geloof speelt geen rol in het gezin. Binnen het gezin waren veel spanningen, in eerste instantie tussen zijn ouders, vaak hoorde hij op bed de ruzie die zij maakte. René omschrijft zijn vader als stug, dominant en gesloten. Zijn vader besteedde weinig tijd aan de kinderen, René heeft in zijn kindertijd nooit iets met zijn vader ondernomen. De communicatie met zijn vader verliep - uit angst voor de reacties van zijn vader - vaak via zijn moeder.

Met zijn moeder had René een beter contact, zij was vooral onzeker en volgzaam, ze kreeg weinig ruimte voor zichzelf. Er was later ook veel ruzie tussen zijn oudste zus en zijn moeder. Zijn andere zus was duidelijk de lieveling van moeder, ze was volgzaam. René heeft altijd een concurrentiestrijd gevoeld, er moest gestreden worden om de gunst van vader of moeder. Zijn vader had moeite een goede relatie op te bouwen met zijn kinderen, hij had een militair verleden en is voor de geboorte van René verschillende keren uitgezonden. Hij legde dat als delegaat op aan René en verwachtte van hem dezelfde weg te gaan volgen. René geeft aan dat hij geen positieve bevestiging heeft gehad van zijn vader, vriendjes werden in zijn jeugd vaak als voorbeeld gesteld en eigenlijk kon hij niets goed doen.

Als René zeven jaar oud is, begint zijn vader hem seksueel te misbruiken. Het misbruik heeft een paar jaar geduurd. René omschrijft zijn positie binnen het gezin als onzichtbaar en kleurloos. Hij was zwijgzaam en trok zich vaak terug om niet tot last te zijn. Soms had hij het gevoel geen deel uit te maken van het gezin, neemt hij innerlijk afstand, onder meer in de vorm van dissociatie.

Rond zijn zestiende is hij een periode heel somber geweest. Zodanig dat hij niet meer wilde leven. Hij in zijn pubertijd problemen had om aansluiting te vinden bij leeftijdsgenoten en regelmatig angstdromen had. Op zijn werk kon hij zich – zeker in het begin – moeilijk binden en geven. Hij heeft veel werkgevers gehad, op latere leeftijd ging dat beter.

René is getrouwd en heeft kinderen gekregen. Op het moment dat René zelf vader wordt bemerkt hij belemmeringen in het lichamelijke contact en de omgang met zijn kinderen en zijn angst voor ouderschap. Hij wordt zich bewust van zijn slachtofferschap, de impact van het seksueel misbruik en zoekt hulp.

2.1. Seksueel misbruik in het verhaal van René.

Het misbruik van René door zijn vader vindt uitsluitend in de badkamer plaats, tijdens het gezamenlijk douchen wordt zijn penis gewassen en gecontroleerd wordt of deze wel kan groeien en stijf worden. René wordt later gedwongen tot het bevredigen van zijn vaders seksuele lusten, door aftrekken en pijpen. René wordt het zwijgen opgelegd, vriendjes worden als druk en chantagemiddel gebruikt. Hij wordt op latere leeftijd door zijn oudste zus misbruikt waarbij hij wordt gedwongen tot penetratie. Later blijkt dat ook zij slachtoffer was van seksueel misbruik door haar vader⁸.

2.2. Geloof in het verhaal van René.

De ouders van René waren rooms-katholiek maar deden daar verder niets mee. Wel is René naar christelijk basis/ vervolgonderwijs gestuurd. Bij latere navraag heeft de basisschool nooit iets in de gaten gehad van de situatie bij René thuis. René komt in contact met een gelovig meisje. Zij neemt hem mee naar een wekelijkse bijeenkomst van christelijke jongeren en stimuleert de kerkgang, hij komt tot geloof. Nadat René de stilte verbroken heeft volgt er een pastoraal hulpverleningstraject, dat helpt hem om zicht te krijgen op zijn identiteit, wie hij als mens mag zijn voor God en voor zijn medemens. Er volgt een zoektocht naar de betekenis van

⁸ Als er in een gezin meerdere slachtoffers of ouders zijn, spreken we over multiple incest (Borst, 1996).

het woord vader in relatie tot God, en de betekenis van Jezus lijden in relatie tot het lijden dat René zelf heeft meegemaakt. René krijgt erkenning voor zijn slachtofferschap van seksueel misbruik en geeft aan dat er langdurig en intensief is gewerkt aan de bevrijding van de invloed van het seksueel misbruik en de invloed van de binding met de dader in zijn leven.

2.3. Verwerking in het verhaal van René.

René is inmiddels de vijftig jaar gepasseerd, zijn vader leeft niet meer. Hij heeft zijn seksueel misbruik min of meer kunnen verwerken en is volledig bij het leven betrokken. René voelt zich niet schuldig en kan er goed en zonder schaamte over praten, zonder behoefte aan erkenning door anderen. Zijn ervaring is dat het een onderwerp is dat moeilijk te bespreken valt. *“Mensen weten niet wat ze er mee aan moeten, vinden het moeilijk om houding te bepalen en bagatelliseren de gevolgen en komen als gevolg daarvan te snel met gemakkelijke oplossingen. Ze vinden het moeilijk om een man als slachtoffer van seksueel misbruik te zien. Ook vanuit zijn eigen kerkelijke gemeente ervaart hij het onvermogen van mensen om een pastorale houding en een luisterend oor te bieden rondom dit thema.”*

Zijn vader, de dader, is niet meer bepalend in zijn leven. Wel blijft zijn angst op ouderschap latent aanwezig. Door de onveilige, destructieve krachten binnen het gezin is er nooit geleerd om in relatie met elkaar te leven. Uiteindelijk is iedereen uit het gezin van de dader, zijn eigen weg gegaan en is er onderling geen contact meer. Van zijn moeder heeft hij nooit erkenning gekregen over zijn misbruik.

Binnen zijn eigen gezin probeert René de gevolgen te stoppen en wil vooral meegeven dat het belangrijk is om met respect en in liefde naar elkaar om te zien en in een relatie van gelijkwaardigheid met elkaar te leven, soms voelt hij zich hierin onmachtig en onhandig, *“het gaat met vallen en opstaan”*. Hij vindt zichzelf perfectionistisch en heeft vaak (te) hoge verwachtingen van anderen.

Over het thema vergeven zegt hij *“Het is een thema dat zich opdringt, het is een Bijbels principe dat misschien moet, maar het maakt voor mij wel uit hoe dat gebeurt en, welke betekenis het vergeven heeft. Op dit moment is dat vooral een zoektocht die zich voortzet”*.

Hoofdstuk 3. Seksueel misbruik geplaatst binnen de contextuele benadering

3.1. Wat is de contextuele benadering?

De kern van de contextuele benadering – ontwikkeld door de Hongaars - Amerikaanse psychiater Ivan Boszormenyi-Nagy - is de mens te zien in verbondenheid met zijn betekenisvolle relaties over de verschillende generaties heen en waarin iedereen met iedereen verbonden is in een dynamische balans van geven en ontvangen. Belangrijke begrippen hierin zijn o.a. loyaliteit, vertrouwen en betrouwbaarheid, verdienen en schuld. Er zijn in deze relaties vier dimensies te onderscheiden, ik geef een beschrijving van die dimensies en zal daar ook het levensverhaal van René in betrekken.

3.2. De dimensie van de feiten.

Hierbij gaat het om feitelijk zaken die hun invloed hebben op de volgende drie dimensies. Objectieve feiten zoals erfelijkheid, adoptie, werkeloosheid, echtscheiding of overlijden van ouders, plaats in de kinderrij, en seksueel misbruik zijn hier voorbeelden van. Niet alleen feiten uit iemands eigen leven zijn hierbij van belang, maar ook feitelijke gegevens uit de voorgaande generaties. Zo kan seksueel misbruik in de ene generatie invloed hebben op komende generaties. Sommige feiten noemen we onrecht, dat zijn feitelijke gebeurtenissen die een schadelijk effect hebben op het leven van een mens.

We kunnen twee soorten onrecht onderscheiden;

- Verdellend onrecht: Dit is onrecht waar niemand direct schuld aan heeft of verantwoordelijk voor is. Het overkomt een mens en het heeft consequenties voor zijn leven en voor de volgende generatie. Voorbeelden hiervan zijn werkeloosheid, ziekte of overlijden van een gezinslid.
- Vergeldend onrecht: Dat is het onrecht en het leed dat mensen elkaar bewust of onbewust aandoen. Er is iemand verantwoordelijk voor wat er is gebeurd of aangedaan.

In het leven van René is o.a. seksueel misbruik en geen contacten hebben met familie, het delegeat wat zijn vader oplegde en de plaats in de kinderrij als feit te benoemen. Ook lichamelijke klachten ten gevolge van het seksueel misbruik noemen we op deze plaats. We kunnen dan denken aan impotentie en lichamelijke beschadiging ten gevolge van anale verkrachting. Het lichaam geeft het seksueel misbruik soms zelf aan, want we hebben niet alleen een geheugen in ons hoofd wat herinneringen voor ons bewaart maar er bestaat ook een *lichaamsgeheugen* dat traumatische ervaringen bewaart⁹. Het kan zijn dat de misbruikervaring helemaal uit het bewustzijn is verdwenen maar dat het lichaam laat merken dat er iets onopgelost is. Dat kan lichamelijke klachten geven waarvan de oorzaak in de medische zorg niet gevonden wordt.

3.3. De dimensie van de psychologische ontwikkeling.

Het doel van mensen is om relaties aan te gaan en in die relaties autonoom te kunnen zijn, respectvol met anderen om te kunnen gaan, verantwoordelijkheid te kunnen nemen en grenzen te kunnen stellen. In de dimensie van de psychologische ontwikkeling komt in beeld hoe de persoon zich heeft kunnen ontwikkelen door de liefde en aandacht die hij ontving. In deze dimensie is het van belang om te kijken hoe iemand in beweging komt om zijn doel te bereiken, daarvoor kunnen we het Nielsen-model¹⁰ gebruiken.

⁹ Lichaamsgeheugen en levensverhaal bij psychotrauma, Dr. B.J.N. Schreuder 2010

¹⁰ Koinonia, het Nielsen-model. Bijlage 2

De mate waarin ouders hebben kunnen geven in de eerste levensjaren, is bepalend voor hoe de liefdesmotivaties¹¹ zich bij iemand hebben kunnen ontwikkelen. De mate waarin de liefdesmotivaties zijn ontwikkeld is bepalend voor het psychologische vermogen en medebepalend in hoeverre iemand is staat is om dat doel te bereiken.

Voor contextueel werkers is de psychologische dimensie een belangrijke bron om uit te putten maar, niet het vertrekpunt, dat is de vierde dimensie, de dimensie van de relationele ethiek.

De begrippen traumaseksualiteit en psychische dwarslaesie¹² zijn te plaatsen in de dimensie van de psychologische ontwikkeling. Seksueel misbruik heeft negatieve gevolgen voor de ontwikkeling van de liefdesmotivaties en de psychologische vermogens. Dit alles heeft gevolgen voor;

- De mate van, en het vermogen tot vertrouwen
- Het vermogen om af te bakenen, er is geen rekening gehouden met de grenzen van het slachtoffer. Het kind zal later moeite hebben om relationele verantwoordelijkheid te nemen
- De seksuele identiteit, wie of wat ben ik? De homo – hetero vraag dringt zich op. Juist bij anale verkrachting, ben ik man of ben ik vrouw? Je raakt door het misbruik niet goed geworteld in je seksuele identiteit, je bent genomen en niet bevestigd in je seksualiteit. Je bent traumaseksueel geraakt.
- Echt samen dingen doen is in een incestgezin moeilijk, gevoelens van onveiligheid, wantrouwen en angst staan het ontwikkelen en beleven van een ‘samengevoel’ in de weg.
- Onvoorwaardelijke liefde wordt niet geleerd, om geliefd te worden moet er iets tegenover staan, namelijk seks! Je moet je aanpassen aan de dader en zijn probleem om geliefd te worden. Je moet liefde verdienen door jezelf volledig aan de seksuele behoefte van de dader over te geven.

3.4. De dimensie van de Interacties.

In de derde dimensie wordt gekeken naar hoe betrokkenen met elkaar communiceren. Is er openheid in de onderlinge communicatie of juist niet, hoe men omgaat met elkaar. Zijn er onderlinge “bontjes”? Zijn emoties bespreekbaar? Wie bepaalt de regels en op welke manier? Wordt er gedacht in machtsstructuren of is er zuivere, elkaar respecterende interactie?

In geval van macht en manipulatie zal dat invloed hebben in het leven van degenen die hiermee zijn opgegroeid en is de kans groot dat zij die weer doorgeven aan volgende generaties.

In deze dimensie gaat het vooral om het onderkennen van patronen van waarneembaar gedrag. De verschillende betrokkenen in de relatie drukken allemaal hun stempel op de wijze waarop zij met elkaar omgaan, zij reageren op elkaars gedrag.

In het gezin van René is de machtsuitoefening van zijn vader duidelijk zichtbaar in het seksueel misbruik van zijn kinderen, de druk/ chantage die wordt uitgeoefend om René zijn mond te laten houden en het klein houden van zijn vrouw. Moeder had een bondje met zijn tweede zus, de zus die niet is misbruikt. Communicatie richting vader loopt via zijn moeder en daarbij komt de onderhuidse concurrentiestrijd van de kinderen om in de gunst te komen bij de ouders. Moeder zat in de onderpositie en is ook slachtoffer van de machtsuitoefening van haar man.

René vertelt dat de basisschool nooit iets in de gaten heeft gehad van de situatie bij René thuis, dat past bij hetgeen Borst beschrijft in zijn boek ‘verraden vertrouwen’. Onder de binnenwereld wordt de beslotenheid van het gezin verstaan. Niemand weet wat er zich werkelijk achter de gordijnen afspeelt. Het incestgezin heeft twee ‘gezichten’, net als de incestdader, een binnenkant en een buitenkant, een binnenwereld en een buitenwereld.

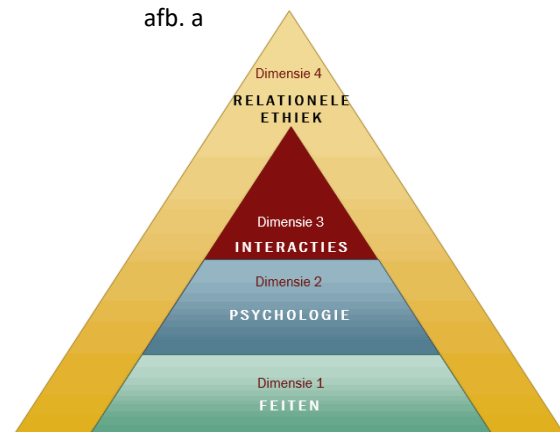
¹¹ Koinonia, de liefdesmotivaties. Bijlage 3

¹² De begrippen psychische dwarslaesie en traumaseksualiteit komen later in deze scriptie terug in hoofdstuk 4.1.

Onder de binnenwereld wordt de beslotenheid van het gezin verstaan. Niemand weet wat er zich werkelijk achter de gordijnen afspeelt. (Borst, 1996)

3.5. De dimensie van de relationele ethiek.

In deze dimensie gaat het erom oog te krijgen voor de manier waarop de eerste drie dimensies invloed hebben of hebben gehad op de balans tussen geven en ontvangen. Deze dimensie overkoepelt als het ware de drie andere dimensies (afb. a¹³) Heeft een kind van zijn ouders kunnen ontvangen wat het nodig had? Of waren er allerlei feiten (1^e), psychologische factoren (2^e) en relatiepatronen (3^e) die dat in de weg stonden? Heeft het kind aan zijn ouders kunnen geven? Hebben zijn ouders dat ook gezien en erkend? Of heeft het kind misschien meer moeten geven dan goed voor hem was?

Wanneer een kind opgroeit in een situatie waarin de balans tussen geven en ontvangen is verstoord, is dat ook onrecht. Hoe heeft het kind geleerd om relaties aan te gaan en in die relaties autonoom te zijn, respectvol met anderen om te gaan, verantwoordelijkheid te nemen en grenzen te stellen.

Begrippen als vertrouwen, betrouwbaarheid, verdiensten, schuld en loyaliteit vallen binnen de dimensie van de relationele ethiek, voor kinderen speelt het loyaal zijn aan de ouders en gezin een grote rol. Deze existentiële loyaliteit is van nature aanwezig doordat het kind het leven heeft gekregen van de ouders. (Michielsen, Mulligen, 1998)

Loyaliteit kan vergaande vormen aannemen, met name in een incestueuze relatie is dit het geval. De loyaliteitsband wordt door de dader misbruikt, dit uit zich o.a. door onderwerping van het kind aan de dader en het verzwijgen van het onrecht. Door de macht die de dader uitoefent is het kind bang voor de consequenties wanneer het misbruik uitkomt. Welke gevolgen heeft dat dan voor het gezin? Wat gebeurt er met mij? Zij zullen daarom het misbruik in stilte dragen om op die manier het gezin te redden. Het kind neemt de verantwoordelijkheid en de nood voor het gezin op zich en kan zich daarvoor niet afbakenen. Het is de ongepaste zorg die we destructieve parentificatie noemen. Het kind geeft zoveel dat het zich niet meer kan richten op de groei in eigen ontwikkeling. Er is geen erkenning voor het geven omdat dader dit geven opeist. De eigenwaarde van het kind wordt hierdoor totaal vernietigd en als slachtoffer houdt het stand door misleidingen, blokkades en zelfverdedigingsmechanismes. Het kind wordt hierbij de mogelijk ontnomen om op eigen grond te gaan staan en zo stagneert de ontwikkeling van de zijnsloyaliteit. De zijnsloyaliteit groeit in de fase waarin een kind volwassen wordt. De puberteit is daarbij heel belangrijk. Kinderen gaan hun eigen keuzes maken en geven die voorrang op de keuzes die ouders zouden maken. Daardoor ontstaat vaak strijd, die ook gezond is, zo kan de zijnsloyaliteit beter groeien

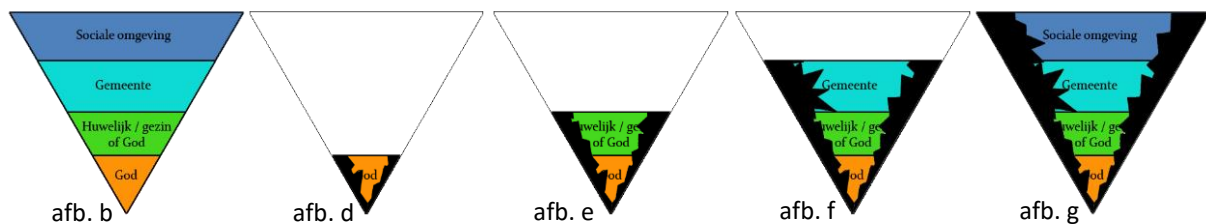
De gevolgen van de onvoldoende ontwikkelde liefdesmotivaties worden zichtbaar in de vierde dimensie. Ook in het leven van René is deze invloed o.a. zichtbaar in het niet veilig voelen in relaties, hij heeft niet geleerd zich af te bakenen doordat grenzen op seksueel gebied werden overschreden. Door ontbreken van positieve bevestiging en onvoorwaardelijke liefde heeft hij een negatief zelfbeeld opgebouwd. René heeft uit angst nooit zijn positie durven te verdedigen dat heeft invloed gehad op de ontwikkeling van de zijnsloyaliteit. Hij is destructief parentificeert. Hij zorgde voor het gezin door onzichtbaar te zijn, door niet voor problemen te zorgen, door zowel lichamelijk als geestelijk te "vertrekken", voor deze zorg heeft hij geen erkenning gekregen van zijn ouders.

¹³ www-twijg-be.gif

Hoofdstuk 4. De gevolgen vanuit de relationele ethiek.

4.1. Wat is de invloed van het misbruik op de rest van je leven.

In de vierde dimensie kijken we naar het relationele veld en wat er in onze relaties gebeurt. Groeneboer¹⁴ heeft een basaal model – de relatiedriehoek - ontwikkeld waarin deze dimensie te plaatsen is. De relatiedriehoek staat voor de theorie die aangeeft dat een persoonlijke relatie met God het fundament is voor een relatie met anderen. Het onderste vlak van de driehoek (afb. b) staat voor de relatie die wij met God hebben. Het geven en ontvangen is ook van toepassing in de relatie die wij met God hebben, God geeft liefde, veiligheid, vertrouwen, warmte. Wij geven aan God door Hem te erkennen, lief te hebben en te aanbidden. Het tweede vlak staat voor het huwelijk, relatie of gezin waarin we leven, het derde vlak voor de gemeenten en het vierde vlak staat voor de andere sociale contacten die plaatsvinden.

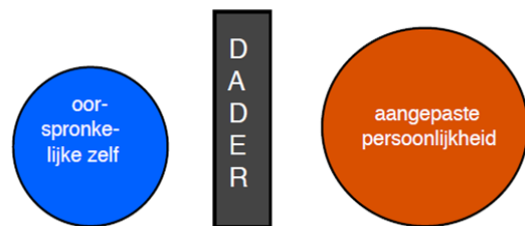

Het diepst van de ziel heeft een ruimte die alleen door God kan worden opgevuld, een godvormig gat¹⁵. Als we ruimte door mensen laten vullen, kunnen we in gevaarlijke situaties terecht komen. Mensen kunnen falen en zullen ons teleurstellen. Zonden hebben invloed op onze relatie met God, het geeft verwijdering. Zonde heeft een destructieve werking op onze relaties.

Naast persoonlijke zonden kunnen we ook te maken krijgen met de zonden van derden, de invloed en gevolgen van de zonden die door anderen zijn begaan. Bij seksueel misbruik zijn het de zonden van de dader die een destructief effect hebben op het leven van het slachtoffer, het geeft een seksueel traumatische verbinding met de dader die bepalende invloed heeft op je leven. Het heeft lichamelijke invloed, heeft invloed op je relaties en op je positie in relaties, het heeft gevolgen voor het vermogen om te geven en te ontvangen.

“Seksueel misbruik is een aanslag op de ziel, de gevolgen zijn zeer ernstig, de dader neemt bezit van je (afb. c¹⁶). Een imprint van zijn seksualiteit leeft in jou verder zonder dat hij er nog zelf bij hoeft te zijn. Seksueel misbruik is een vorm van gebondenheid, gebonden aan de dader”.

(Schouten, 2015)

afb. c

Waar zonde is, kan God niet zijn, er ontstaat een vacuüm (afb. d), een leegte die God niet meer opvult, het gevolg van de zonde die we de wortel van het onrecht kunnen noemen. De mens is geneigd om de gevolgen van de zonden zelf op te lossen door het zoeken van compensatie, overlevingsmechanismen of zoals het Nielsen-model zegt, raken misleid, blokkeren of duiken in de zelfverdediging.

Het eerste gebied waar we compensatie kunnen zoeken is binnen huwelijk of gezin (afb. e), maar als we dat daar niet vinden en teleurgesteld raken, escaleert het vacuüm en maken we slachtoffers. We noemen dat de roulerende rekening, indien er onvoldoende hulpbronnen

¹⁴ Groeneboer, H. (1998). *Erfgoed, de bijl aan de wortel*.

¹⁵ Theoloog Blaise Pascal (1623-1662)

¹⁶ Bron: lesmateriaal Schouten & Stolker.

aanwezig zijn, kunnen mensen het onrecht omzetten in destructieve actie naar onschuldige derden, waardoor ze nieuw onrecht veroorzaken. Zo kan - als we ons niet bewust worden van wat ons in de greep houdt, wat macht over ons heeft - het vacuüm steeds groter worden en ons hele leven omvatten met grote destructieve gevolgen (afb. f en g).

Van Outsem (1992) heeft onderzoek gedaan naar seksueel misbruik van jongens, daaruit blijkt dat er sterke gedragsproblemen zullen ontwikkelen bij het kind wanneer de biologische ouders de dader zijn van een jong slachtoffer. Dit zijn de negatieve gevolgen van de door seksueel misbruik onvoldoende ontwikkelde liefdesmotivaties.

Emotionele verwaarlozing, opgebouwd destructief recht en roulerende rekeningen vormen een voedingsbodem voor seksueel misbruik binnen de familiale context, in de ouder-kind relatie maakt onbevangenheid en vertrouwen plaats voor machteloosheid en wantrouwen. De verhoudingen tussen ouder en kind in de relatie zijn verstikkend en het kind is onderworpen aan de macht, de stemming en het grensoverschrijdend gedrag van de dader die als vertrouwensfiguur en identificatiefiguur aan alle vormen van respect, veiligheid en intimiteit voorbij gaat. Dat geeft rouw in het leven van een kind, omdat het kind zijn vader – of moeder - als identificatie figuur en als bron van vertrouwen verliest. Het brengt ernstige schade toe aan persoonlijke grenzen, je wilt het wel, je wil niet, je wilt het niet maar doet het wel.....ze worden door de macht van de dader verschoven en verlegd.

Op het moment van misbruik splitst het gezin zich in een vadergezin en een dadergezin. Het Vaderhart van God, de liefde, de almacht, en het 'eert uw vader en uw moeder' zijn in een heel ander licht komen te staan. De woorden liefde, geborgenheid, trouw, gehoorzaamheid ... enz., zijn mooie woorden voor kinderen in een gezonde opvoedkundige context maar voor slachtoffers van seksueel misbruik binnen de familiale context hebben deze woorden een andere betekenis gekregen, zijn ze dodelijk. (de Lange 2004)

Seksueel misbruik kan directe lichamelijke gevolgen hebben en psychosomatische klachten geven. Het heeft grote psychische gevolgen, in het gedachteleven, gevoelsleven, en in het gedrag. Het moment van misbruik is een moment van splitsing, de gevolgen zijn ernstig. De shock, de seksuele imprint, het slachtoffer raakt een deel van zichzelf kwijt. Alles staat ineens in een ander daglicht. De schade is te zien in een hele serie mogelijke gevolgen zoals hieronder genoemd.

Het is een leven met klachten/ Het lichaam geeft het aan/ Je voelt je onveilig/ verslavingen/ het heeft gevolgen voor het geestelijk leven/Je kunt een leven hebben met weerloosheid, angst en agressie/ Je kunt moeilijk grenzen aangeven/ Je eigen behoeften zijn niet goed bereikbaar/ angstig om je kinderen aan te raken/ traumaseksueel/ bang voor ouderschap/ gedissocieerd/ herbelevingen/ Het contact tussen je lichaam en je hoofd is verstoord/ Je kan niet alles/ gevoel van er is ooit iets gebeurd/ bevroren zijn/ ben ik homo of niet? / je niet kunnen geven in relatie/ zeggen wat je voelt/ Het is een leven met een geheim/ psychische dwarslaesie/ schaamte en verlegenheid/ verwarring/ De mensen kennen je niet Je kunt geïsoleerd, eenzaam en depressief zijn/ Je kunt geïsoleerd, eenzaam en depressief zijn/ Sociale uitzondering/ contact met anderen is lastig/

Ik vind het belangrijk te vermelden dat niet al deze gevolgen bij alle mannen met een seksueel misbruik ervaring aanwezig (hoeven) te zijn.

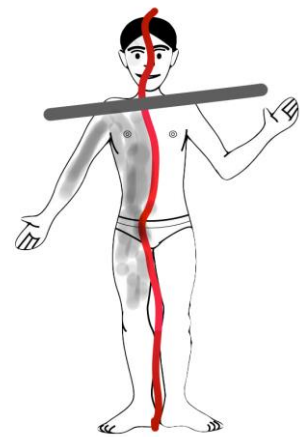
4.2. Frozen Kids.

Slachtoffers van seksueel misbruik worden ook wel Frozen Kids genoemd, het verwijst naar een staat van bewustzijn die ontstaat tijdens het seksueel misbruik om je gevoel uit te schakelen en als het ware een ander te worden, alsof je er zelf niet bij bent. Het is een overlevingsmechanisme. Deze ervaringen van mensen geven aan dat je als het ware geestelijk en lichamelijk bevriest tijdens het misbruik.

Schouten & Stolker¹⁷ (2015) benoemen het moment van misbruik als de “bevroren seconde”. Die staat van “bevroren zijn” blijft gedurende het hele leven terugkomen. In relaties, vriendschappen en werksituaties zijn Frozen Kids meestal niet in staat adequaat te handelen. Ze herhalen het patroon van bevroren zijn om zo zichzelf en hun gevoelsleven uit te schakelen. Op het oog functioneren ze goed maar diep vanbinnen ontbreekt het hen aan het vermogen om over zichzelf, het eigen lichaam en leven te beslissen en, het vermogen om grenzen te stellen. Zij benoemen de gevolgen van seksueel misbruik als traumaseksualiteit en een psychische dwarslaesie.

Schouten beschrijft traumaseksualiteit als een tijdelijke seksuele identiteit, die ontstaat na een schokkende ervaring in de jeugd, waarbij seksualiteit een belangrijke rol speelde en leeftijds- en/ of machtsverschil, rolverschil en verschil in seksuele ontwikkeling van de betrokkenen onderdeel waren. Het is een tijdelijke seksuele identiteit die ook een leven lang kan duren.

Tijdens het moment van het misbruik ontstaat er een combinatie van gespletenheid in de persoonlijkheid van de jongen, met een barrière die ontstaat tussen het hoofd en het lichaam (afb. h¹⁸). Het zijn de schadelijke, destructieve krachten die later waarneembaar zijn in de gevolgen van het seksueel misbruik en die samenkomen in het begrip psychische dwarslaesie, vooral omdat het een verlamdend, afsluitend, blokkerend, machteloos makend, vernauwend effect heeft op het hele zijn van de jongen.

Afb. h

Het is een leven met twee delen, een bevroren deel en een overlever deel. In het moment van misbruik is er de shock, de seksuele imprint van de dader, raakt het kind, kind af, en loopt het kind met een groot geheim. De dader realiseert zich dit niet, hij leeft zo in misleiding dat hij er van overtuigd is recht te hebben op het lichaam van een ander om zo zijn eigen pijn -misschien wel als slachtoffer van seksueel misbruik- te verzachten. (Borst 1996)

Het doel van mensen is om relaties aan te gaan en in die relaties autonoom te kunnen zijn, respectvol met anderen om kunnen gaan, verantwoordelijkheid kunnen nemen en grenzen kunnen stellen. De contextuele benadering gaat ervan uit dat de basis van menselijke relaties wordt gevormd doordat mensen aan elkaar geven en van elkaar ontvangen. Dit geven en ontvangen leer je binnen de context waarin je opgroeit. Geven en ontvangen is een wederzijds gebeuren. In gezonde relaties zijn mensen vrij om aan elkaar te geven, voor elkaar te zorgen en om van elkaar te ontvangen, hierdoor groeit er een balans tussen geven en ontvangen, deze zijn nauw met elkaar verbonden.

De balans tussen wat er in een relatie gegeven en ontvangen wordt, is niet altijd in evenwicht. Het slachtofferschap van seksueel misbruik kan deze balans ernstig verstoren en kan zichtbaar worden in o.a. het vaderschap.

¹⁷ Peter John Schouten & Loes Stolker, hulpverleners aan mannen die als jongen seksueel zijn misbruikt,

¹⁸ Bron: [Http://www.seksueelmisbruik.info/](http://www.seksueelmisbruik.info/)

4.3. Het potentiële ouderschap.

Het potentiële ouderschap kan als angst tussen de man en zijn kinderen komen te staan. Als de vader zich eenmaal in je heeft genesteld dan zie je dat ook terug in de angst en de dwangmatige gedachten over ouderschap in de mannenrol en de vaderrol.

Schouten (2015) noemt het de klassieke thema's die verbonden zijn aan seksueel misbruik en vaak het onderwerp van gesprek zijn in de groepen van mannen die worstelen met hun misbruik-ervaringen. Mannelijke slachtoffers kunnen bang zijn om het destructief recht om te zetten in een destructieve actie. De angst die het ouderschap kan beheersen, is in de meeste gevallen ongegrond maar is er wel en kan grote invloed hebben op de ouder-kind relatie en het gezinsleven. Deze mannen zijn geneigd om zorgfuncties te vermijden, worden getriggerd bij het laten plassen van het kind of het onder de douche gaan dwz oude beelden komen terug en dringen zich op. Soms houden ze zoveel afstand van hun kinderen dat ze die niet of nauwelijks aanraken omdat ze bang zijn dat ze hun grenzen niet te kunnen bewaren, met andere woorden: ze willen hun kind niet aandoen wat hen zelf is overkomen.

Misbruikte mannen kunnen ook getriggerd worden als hun eigen kind de leeftijd bereikt waarop het misbruik begon, herinneringen komen in alle hevigheid terug. Het kind brengt als het ware de vader in contact met het kind dat hij toen was. De vader van het seksueel misbruik heeft op deze manier nog altijd invloed op het gedrag van de vader die daardoor onvoldoende zorg aan zijn kind kan geven. Zorgen draagt bij aan de betrouwbaarheid en het gevoel van vertrouwen, geborgenheid en veiligheid. Het vermijden van deze zorgfuncties heeft gevolgen voor de ouder-kind relatie. Het legt een druk op de gezonde ontwikkeling van de emotionele liefdesmotivatie.

Het is niet altijd de angst tot ouderschap, die het zorgen voor kinderen in de weg kan staan, vaak speelt ook het onvermogen tot het geven van zorg aan de kinderen een grote rol in het leven van het mannelijk slachtoffer. Zo kunnen zij het moeilijk vinden om liefde en genegenheid te voelen voor hun kinderen omdat zij door het verleden niet in contact stonden met hun gevoel. Een vader vertelt; *"ik had dat gevoel er niet bij, dat was weggeslagen, doodgeslagen"*. Brigitte vertelt, *"Het misbruik van mijn vader heeft zeker effect gehad op mijn leven. Het rolmodel wat ik zo nodig had, was er niet. Je kunt over mijn vader zeggen: hij was er wel, maar hij was er niet"*. (Lynch 2015)

Affectie, knuffelen en zorg zijn de stimulus voor de ontwikkeling van de emotionele liefdesmotivatie, hechting en het vertrouwen. Kinderen kunnen zich bij het ontbreken daarvan verwaarloost voelen en onbedoeld een verkeerd beeld krijgen van hun vader als identificatie figuur, dat geeft rouw, omdat het kind zijn vader als identificatie figuur, als bron van vertrouwen verliest.

Er zijn ook mannen die zo bang zijn om vader te worden, dat zij het onrecht doorgeven aan een onschuldige derde, dat zij er bewust voor kiezen kinderloos te blijven. Naast de verwerking van het seksueel misbruik hebben zij dan ook te maken met de rouwverwerking van het feit nooit vader te zullen zijn. Tevens schuiven zij onbewust en onbedoeld de rouwverwerking door naar hun vrouw die geen moeder zal worden en naar haar ouders die geen opa en oma zullen worden. Dat maakt seksueel misbruik tot een transgenerationeel onrecht dat onbalans veroorzaakt tussen het geven en ontvangen in de onderlinge relaties.

Van de Pol (2002) noemt het in haar onderzoek opvallend dat de mannen de invloed van het seksueel misbruik op de rest van hun leven eigenlijk allemaal als toonaangevend benoemen. Door het seksueel misbruik zijn zij voor een belangrijk deel gevormd tot wie ze nu zijn. In moeilijke periodes van hun leven grijpen ze bijna allemaal terug op oude gewoontes en overlevingsmechanismen die ze zich tijdens het misbruik eigen gemaakt hebben.

Dissociatie is daar een belangrijk voorbeeld van. Op haar vraag of ze het misbruik verwerkt hebben, reageren de mannen verschillend namelijk:

“Ik heb het verwerkt, maar niet weggewerkt, zoiets vergeet je nooit en zal altijd deel uit maken van mijn leven. Maar ik heb het wel een plekje kunnen geven en het heeft niet meer de invloed op mijn leven die het had.”

“Zoiets kan je nooit verwerken. Iedere keer als ik denk dat ik het verwerkt heb, gebeurt er weer iets waardoor ik volledig uit het veld geslagen wordt.”

Zoals eerder beschreven is, heeft seksueel misbruik een verlamdend, afsluitend, blokkerend en machteloos makend effect op het leven van een man. Voor een groot deel komen de gevolgen van seksueel misbruik van mannen overeen met de gevolgen voor vrouwelijke slachtoffers maar voor een ander deel zijn ze genderspecifiek. Dat heeft vooral te maken met het beeld dat mannelijkheid en slachtofferschap moeilijk te verenigen zijn. In veel boeken over seksueel misbruik worden jongen nauwelijks óf niet genoemd óf worden er geen verschillen aangegeven met meisjes. *Er bestaat in veel studies de neiging om de gevolgen voor jongens minder ernstig in de schatten dan voor meisjes. Het blijkt dat men gedwongen pijpen voor jongens minder erg vindt dan genitale penetratie.* (van den Broek 1991, p.33)

Als seksueel misbruik bij jongens en mannen zo vaak voorkomt, en de gevolgen zo ernstig zijn zoals hiervoor beschreven, hoe komt het dan dat je er zo weinig van hoort, dat bijvoorbeeld predikanten eigenlijk alleen vrouwen als slachtoffer van seksueel misbruik tegenkomen? De vraag is dan gerechtvaardigd waar zijn al die mannen?

4.4. De mannelijkheidsCODERING.

Om de gevolgen van seksueel misbruik voor mannen beter te kunnen begrijpen, is het begrip ‘mannelijkheidsCODERING’¹⁹ van belang. In geval van seksueel misbruik zijn mannelijkheid en slachtofferschap moeilijk verenigbaar. Mannen drukken hun slachtofferschap het liefst weg naar de achtergrond, ze bagatelliseren wat er is gebeurd omdat het erkennen dat je slachtoffer bent, een aanslag is op je mannelijke identiteit. Wat de samenleving en de directe omgeving als mannelijk zien, niet samen gaat met het slachtofferschap.

De verschillende mannelijkheidsCODERINGEN zijn:

- Intimiteit beleef ik via seksualiteit;
- Het belangrijkste in mijn leven is een betaalde baan;
- Ik moet beter, sneller en sterker zijn dan andere mannen;
- Als man ben ik iets, hoor ik erbij zodra ik iets doe dat tastbaar of zichtbaar is;
- Vrouwen zijn er om mij te verzorgen; ik moet hen beschermen en voor hen zorgen;
- Ik laat me door niets en niemand meeslepen! Diepere gevoelens houd ik van me af;
- Ik denk alvorens ik wat doe;
- Als ik aan het woord ben, iets zeg, dan ben ik belangrijk.

Mannen kunnen hun eigen boontjes doppen, mannen vragen niet snel hulp, kwetsbaarheid en emoties laat je als man niet snel zien. Mannen nemen het initiatief en leveren prestaties, ook op seksueel gebied. “Het beeld bestaat dat mannen op elke kans om te vrijen, zullen ingaan. Het afwijzen van zo’n kans kan vragen oproepen over hun mannelijkheid.

Deze mannelijkheidsCODERING leidt ertoe dat er voor de man weinig of geen ruimte bestaat voor de slachtofferervaring van seksueel misbruik. Het mannelijk slachtoffer doorbreekt dan niet alleen het standaardverhaal dat veel vrouwelijke slachtoffers nodig hebben of hadden, het doorbreekt ook het standaardverhaal wat mannen tot mannen maakt.

Jongens die misbruikt zijn door een vrouw, hebben in deze optiek ‘geluk’ gehad, ze waren er vroeg bij. Bovendien zullen ze het wel zelf hebben gewild, want zo’n kans laat een man toch niet lopen.

¹⁹ Dijkstra (1996), Beelen (1996) .

Een complicerende factor daarbij is dat jongens die ouder zijn dan 10 jaar, tijdens het misbruik een erectie en soms ook een zaadlozing kunnen krijgen. De gedachten is dat jongens en mannen alleen een erectie krijgen als zij seks willen.

Dat is een misvatting, jongens en mannen kunnen een erectie krijgen en ejaculeren als zij in een toestand van groot onbehagen verkeren. Hierdoor kunnen slachtoffers erg in verwarring raken. Het slachtoffer voelt zich door zijn eigen lichaam verraden. Dit verraad is een belangrijke trauma-veroorzakende factor bij misbruikte jongens en mannen. Het slachtoffer kan gaan veronderstellen, dat hij het dan toch lekker moet hebben gevonden en het heeft gewild. Daardoor kan hij zich schuldig gaan voelen en zich schamen en zichzelf afhouden van het feit slachtoffer te zijn van seksueel misbruik (van der Linden, 2002).

Tegen de achtergrond van de mannelijkheids codering is het voor jongens en mannen haast onmogelijk om het trauma te laten zien dat voortkomt uit het seksueel misbruik. Het maakt het voor hen moeilijk zichzelf als slachtoffer te herkennen. Als ze al signalen afgeven lopen ze het risico om teleurgesteld te worden omdat hun verhaal niet serieus wordt genomen. Veel mannen creëren hun eigen wereldje, raken traumaseksueel. Ze hebben last van diepe eenzaamheidsgevoelens en het gevoel afgesneden te zijn van zichzelf en van anderen. *"Mensen begrijpen mij niet en ik kan het ook niet uitleggen, want ik heb er geen woorden voor"*

Mensen zijn soms heel creatief om te zorgen dat ze de dingen kunnen overleven. Zo hebben veel mannen met een misbruikverleden overlevingsmechanismen ontwikkeld. Vanuit het Nielsen-model noemen we dat misleidingen. Als iets te groot is om te kunnen bevatten, om het aan te kunnen, ga je er van weg. Je wilt het niet voelen en vervolgens zoek je het in de misleiding. Vaak vallen deze misleidingen wel in het beeld wat de samenleving en de directe omgeving als mannelijk ziet; veel werken, drankgebruik, zich verliezen in sport, je ergens grenzeloos instorten (muziek, vrijwilligerswerk, kerk, auto's enz....), zorgen dat je een volle agenda hebt. Deze misleidingen werken maar tijdelijk, uiteindelijk moet je stoppen met bagatelliseren en verantwoordelijkheid nemen om het misbruik achter je te krijgen. Bewustwording is het begin van de verandering!

4.5. Mannen, seksueel misbruik en geloof

Ruard Ganzevoort (2001), heeft onderzoek gedaan onder twaalf mannen over het geloof van seksueel misbruik mannen. Daarin beschrijven de mannen in hun levensverhaal de gevolgen van het seksueel misbruik, de traumaseksualiteit en de psychische dwarslaesie. Het is een groep participanten vanuit verschillende kerkelijke denominaties. Ganzevoort noemt dat het geloofsgedrag voor een aantal mannen, in de loop van hun leven, ingrijpend is veranderd. Bij meer dan de helft is het geloofsgedrag duidelijk afgenomen of verdwenen. Bij één neemt het licht toe. Betrokkenheid of de beschrijving als gelovige neemt bij de helft van de mannen af, bij drie mannen neemt deze in meer of mindere mate toe. Drie mannen ervaren geen relatie meer met God maar daarentegen ontwikkelen vijf mannen een positievere beleving in hun relatie met God. God zorgt voor hulp en bescherming en van de mens wordt trouw en gehoorzaamheid gevraagd, de ervaringen van sommige mannen staat hier haaks op. Soms zo bedreigend dat zij er afstand van hebben genomen. Hulp en bescherming vonden zij soms heel beperkt, trouw en gehoorzaamheid kunnen de autonomie en verbondenheid bedreigen.

Ganzevoort sluit zijn onderzoek als volgt af; *"De geschiedenis van God met de mensen is gericht op heilzame relaties. Zo wordt het in Genesis 1 en 2 getekend. Zijn macht en zijn aanspreken op schuld zijn daarop gericht. De notie van het verbond brengt dan ook de nabijheid (en de niet manipuleerbare afstand), de macht (en de weerloze overmacht) en het oordeel over schuld samen op een wijze die ondubbelzinnig ruimte wil scheppen voor mensen die het slachtoffer zijn geworden van vreemde machten. Deze theologische noties raken aan het hart van het gelovig zelfverstaan van de christelijke kerk. Ze vormen helaas niet altijd de kern van de boodschap die beschadigde mensen gehoord hebben. Zo is er een kloof tussen de boodschap die de kerk heeft gehoord als het evangelie en de boodschap die overgekomen is bij veel slachtoffers.* Ganzevoort (2001, p. 296)

Hoofdstuk 5. De contextuele psychopastorale begeleiding.

5.1. Wat is pastoraat?

Pastoraat wordt ook wel zielzorg genoemd. Beide woorden komen niet voor in de Bijbel. Maar de woorden ziel en zorg komen wel heel vaak voor. Dat er goed voor de ziel gezorgd moet worden, kunnen we uit de Bijbel opmaken. Het woord pastoraat komt van het Latijnse woord 'pastor' wat herder betekent. Pastoraat kan van daaruit letterlijk vertaald worden als herderschap. Pastorale zorg is herderlijke zorg. Een herder heeft de zorg voor zijn schapen, voor hun welzijn, eigenlijk voor hun gehele leven. Een pastoraal begeleider heeft de zorg voor het welzijn van de hulpvrager (vanaf hier pastorant genoemd) op het oog net zoals de herder het welzijn van zijn schapen op het oog heeft

Jezus is de Goede Herder (joh. 10). Hij toont ons hoe en wat pastorale zorg is²⁰. Hij geeft de schapen wat ze nodig hebben: liefde, een thuis, bescherming, voedsel, leven en overvloed. We kunnen van Hem leren, want de basis, het fundament van ons pastoraal handelen is toch de Goede Herder zelf! Hij zoekt de schapen. *'Want de Zoon des mensen is gekomen om te zoeken en zalig te maken wat verloren is,* (Lucas 19:10). Hij is het die de schapen zoekt en opzoekt. De herder denkt niet aan zichzelf, maar zet zijn leven in voor de schapen. Hij heeft persoonlijke omgang, een relatie. Hij is vol ontferming. Hij roept en kent zijn schapen bij naam. Hij gaat heel persoonlijk met ze om. Er is geen dwang. Hij roept ze bij elkaar, Hij telt ze. Hij is op zoek naar eenheid.

Jezus sloot aan bij het leven van alle dag in Zijn ontmoeting met zieken, leugenaars, tollenaars, Farizeeën, kinderen, echtbrekers, geestelijke leiders... Jezus daagt mensen uit en stelt vragen. Het is geen eenrichtingsverkeer. Door vragen te stellen, schept Hij geen afstand, maar slaat Hij juist een brug en zoekt de verbinding. We kunnen hierbij denken aan het gesprek met de Samaritaanse vrouw (joh. 4). Jezus trekt geen muur op, maar bereidt juist een pad voor.

Soms troost Hij, soms confronteert Hij, in een ander gesprek leidt hij zijn gesprekspartner verder de diepte in, zoals bij Nicodemus (joh.3). Hij hoedt en beschermt. Jezus is niet gericht op de geslaagden en aanzienlijken van de wereld, maar juist op de vastgelopen mens. Hij zet zijn leven in voor zijn schapen. Hij vergadert de schapen. Hij telt ze en brengt ze weer terug bij de kudde. Er is eenheid, Hij leidt de schapen. Hij gaat ze voor, Hij leidt ze naar buiten en brengt ze weer in de kooi. Hij heeft het gezag. Hij voedt zijn schapen. Ze hebben leven en overvloed. Dat is herderschap.

5.2. Psychopastorale zorg vanuit de contextuele benadering.

Wanneer we als mens te maken krijgen met psychiatrische verschijnselen, psychische problemen of moeiten op het psychosociaal vlak worden we over het algemeen door de huisarts doorverwezen naar een deskundige. Een psychiater, psycholoog of maatschappelijk werker. Is de pastorant christen dan heeft hij in de loop van het traject ook contact met zijn predikant. Mensen kunnen zowel psychische als geestelijke moeiten hebben, ze hebben dan zowel psychische als pastorale begeleiding nodig. In dit verband spreken wij van psychopastorale begeleiding. De psychopastorale begeleiding handelt volgens het integratiemodel, het gaat ervan uit dat pastoraat en psychiatrie elkaar kunnen verrijken en verdiepen. We kunnen psychopastoraat dan ook omschrijven als aanvullende pastorale zorg, waarbij gebruik gemaakt wordt van psychologische inzichten. (Geluk, Schoonhoven 1999)

Aan het bovenstaande kunnen we het contextueel gedachtegoed toevoegen, God heeft ons geschapen om relaties aan te gaan en om in die relaties autonoom te kunnen zijn, respectvol met anderen om te kunnen gaan, verantwoordelijkheid te kunnen nemen en grenzen te kunnen stellen. Vanuit de relatie met God mogen we naar elkaar kijken met ogen van verbondenheid in de generaties want, wij zijn geen enkelingen, maar wij staan met anderen aan onze hand voor God. (Meulink-Korf en van Rhijn 2005)

²⁰ Meulen, 1999

“Als we trauma’s tot iets van een hogere orde maken, iets dat niet verwoord kan worden, dan kunnen de overlevende geen kant op, dan zullen ze nooit het gevoel hebben dat ze werkelijk worden begrepen... Je bewijst mensen geen respect door te zeggen: ‘ik vind het onvoorstelbaar wat je hebt meegemaakt.’ Luister in plaats daarvan naar hun verhaal en probeer je voor te stellen dat je erbij was, hoe pijnlijk of ongemakkelijk dat ook voelt.”
(Rhodes 2014)

Mannen met seksueel misbruikervaringen zijn erg gevoelig voor trouw, echtheid en eerlijkheid. We kunnen in het pastoraat geen beter voorbeeld nemen dan de Here Jezus. Hoe was Zijn basishouding als Hij met mensen in contact was? Waarom deed Jezus de dingen die Hij deed? Zijn karakter en houding werden gekenmerkt door:

Liefde, Jezus was vol van liefde en troost (Joh. 13:1, 34, 15:12, Rom. 8:31-39).

Aanvaarding, Jezus accepteerde iedereen die bij Hem kwam. Hij liet ze in hun waarde.

Hij veroordeelde niet, maar wees ze de weg (Luk. 5:27-32. Luc. 19:9).

Empathie, het is belangrijk om als pastoraal begeleider je in te leven in de ander, je probeert je te verplaatsen in de ander, om zo werkelijk mee te kunnen voelen en mee te kunnen leven (Marc. 10:17-27).

Luisteren, daarna luisterde Jezus ook naar hun antwoorden en naar hun verhaal. Dit is misschien nog belangrijker dan de juiste vragen stellen. (Luc. 24:27).

Mee-oplopen, als we kijken naar het verhaal met de Emmaüsgangers dan zien we dat Jezus verschillende dingen doet. Eerst loopt hij met de twee mannen mee op en vraagt wat er aan de hand is (Luc. 24:17,19).

Mannen talmen en dralen langdurig voordat zij met hun seksueel misbruik ervaringen naar buiten komen, dat heeft - zoals eerder genoemd - te maken met de mannelijkheids codering, maar het kan ook zijn dat de herinneringen van het misbruik helemaal uit het bewustzijn zijn verdwenen en dat het lichaam – het lichaamsgeheugen - op een gegeven moment laat merken dat er iets onopgelost is. Het geeft dan lichamelijke klachten, als artsen, (pastorale) hulpverleners niet naar negatieve seksuele ervaringen informeren, zal het probleem van misbruik onderbelicht kunnen blijven. Het pastoraal handelen is daarbij wel doorslaggevend. Dat betekent dat een directe vraag als ‘*bent u misschien seksueel misbruikt?*’, niet de meest effectieve formulering is. Het bespreekbaar maken van seksueel-misbruikervaringen kan het beste ingekaderd worden in een gesprek over jeugd, opvoeding, socialisatie, seksualiteit/seksuele opvoeding, ingrijpende jeugdervaringen, relationele achtergronden, leef- en werksituatie e.d. Contextueel dus, het is daarbij belangrijk alle vier dimensies te doorlopen met de nadruk op de relationele ethiek. (Beelen, 1996)

Hierbij kan het Nielsen-model als hulpbron worden ingezet. Wat ging er b.v. mis in de stimulus van de seksuele liefdesmotivatie, de identificatie en bevestiging van het kind. En welke invloed heeft het misbruik gehad op de onvoorwaardelijke liefdesmotivatie? Het is daarbij van belang de samenhang van alle zes de liefdesmotivaties in het oog te houden. We kunnen er niet zomaar een of twee uit kunt pakken. Er kunnen wel zaken uitspringen waar dieper op ingegaan kan worden tijdens het begeleidingstraject.

Mannen die seksueel misbruikt zijn, zien pas als ze terugkijken op hun leven, hoe dit misbruik in alle facetten hiervan bepalend is geweest, hij zal zijn verhaal bij stukjes en beetje vertellen. In het licht van de mannelijkheids codering is het van zeer groot belang hem erkenning en bevestiging te geven voor het feit dat hij slachtoffer is van seksueel misbruik, erkenning te geven voor wat hij als kind heeft gegeven maar niet is gezien en erkenning te geven voor wat hij toen niet ontvangen heeft, maar wel recht op had.

Schouten (2015) zegt over het geven van erkenning, “Een misbruikverleden sluit je nooit af als je de erkenning die je zoekt nooit hebt gekregen”. Geen misbruikslachtoffer is er ooit mee klaar, je kunt het niet vergeten, het trauma gaat nooit weg. Het enige dat je kunt doen is er bewust mee omgaan.”

De pastoraal werker mag innerlijk in beweging komen en zich - door inleving - verplaatsen in de leefwereld van de pastorant. Empathisch zijn vraagt om het vermogen rustig naast de ander te kunnen staan en jezelf innerlijk te openen voor de ander, soms geheel zonder woorden. Het vraagt om het vermogen om op een niet-veroordelende en aanvaardende manier rond te kijken in de belevingswereld van de ander. Je bent hierin als pastoraal begeleider dienstbaar en niet de bovenmachtige. Macht is immers iets wat gerelateerd is aan het trauma van seksueel misbruik.

Als pastoraal werker heb je zorg voor het verhaal door actief te luisteren, luister naar wat er wordt verteld maar ook vooral luisteren naar wat er niet wordt verteld. Luisteren, samenvatten en respectvol doorvragen doet recht aan het verhaal van de misbruikte man. We moeten daarbij rekening houden met de kwetsbaarheid van het slachtoffer en zijn vermogen om te geven. Voor de pastorant als frozen kid zal het soms moeilijk zijn om bij zijn gevoel te kunnen komen. Om te kunnen vertellen wat heel persoonlijk en kwetsbaar is moet hij zich welkom voelen en iemand als de pastoraal begeleider vertrouwen. Trouw zijn in het contact en betrouwbaarheid zijn daarom voor de pastorant van groot belang, het beschadigd vermogen om te vertrouwen is een zure vrucht van het seksueel misbruik. Het terugwinnen van het vermogen om te vertrouwen is uiteindelijk het middel om veiligheid te kunnen ervaren²¹. Het is een verantwoordelijkheid van de pastoraal begeleider om in alle gevoeligheid af te tasten of de pastorant zijn verhaal kan en wil toevertrouwen.

Als de pastorant voldoende vertrouwen heeft, zal er gecommuniceerd worden op hartsniveau en gevoelsniveau, deze gesprekken zullen worden begeleid door emoties die bij de pastoraal begeleider en bij de pastorant opgeroepen worden. Er kan dan sprake zijn van overdracht en tegenoverdracht. Bij overdracht wordt de pastorant bewust of onbewust door de aanwezigheid van de pastoraal begeleider aan iets of iemand anders herinnerd. Bij tegenoverdracht roept de pastorant bewust of onbewust iets bij de pastoraal begeleider op, waardoor deze aan iets of iemand anders moet denken. Het is voor de pastoraal begeleider belangrijk zich hiervan bewust te zijn en deze gevoelens te onderkennen.

Bij een gevoelig onderwerp als seksueel misbruik is het van belang dat de pastoraal begeleider zicht heeft op zichzelf en, de balans tussen distantie en nabijheid kent. Voor psychopastorale begeleiding geldt dat distantie een absolute voorwaarde is, om nabij te kunnen zijn. De pastoraal begeleider kan pas betrokken raken of dichtbij komen als hij ook afstand weet te houden. Zonder het vermogen om afstand te houden, of met te veel eigen onbewust verlangen naar nabijheid, is er het risico dat de pastoraal begeleider in de begeleidingsrelatie emotioneel verstrikt raakt, te dichtbij gekomen is, en zijn rol als begeleider niet kan waarmaken. Secundaire traumatisering²² bij de pastoraal begeleider zou het gevolg kunnen zijn en de pastorant raakt zo beschadigd in het vertrouwen opgedaan met een pastoraal begeleider die nabijheid suggereerde, maar als het erop aankomt deze niet kan realiseren. (Geluk. e.a. 1999)

Vanuit het contextueel pastoraat zijn we veelzijdig partijdig, we geven erkenning voor het onrecht dat is aangedaan aan de pastorant en houden daarbij ook de betekenisvolle derde en de existentiële loyaliteiten in het oog. Als pastoraal begeleider ben je gericht op *iedereen* uit de context van de pastorant, ook de dader van het seksueel misbruik heeft hierin zijn plaats. Wat was zijn matrix? Welk onrecht heeft er plaatsgevonden in het leven van de dader dat hij/zij zo destructief is geworden? Hoe zijn de psychologische vermogens ontwikkeld en wat zijn de levensfeiten in het leven van de dader? Ook hierbij kan het Nielsen-model een hulpbron zijn om bekende levensfeiten om te zetten in een relationeel ethisch beeld.

²¹ ds. Alexander Veerman (<https://alexanderveerman.wordpress.com>)

²² Secundaire traumatisering komt erop neer dat de ernst van de zaken waar de hulpverlener mee te maken heeft, negatieve invloed heeft op zijn eigen leven.

Dr. J.C. Borst (1996) schijft: *“Kenmerkend voor het gedrag van seksuele delinquenten, veelal incestdaders, is het gevoel van ‘verlossing’ dat ze beleven als ze zelf, vaak een kind, zelf seksueel misbruiken: Je bent niet meer geknecht, je bezit integendeel zelf macht. Daderschap is een manier om jezelf te bevrijden. De tragiek is wel dat je nog steeds gevangene blijft van je gesplitste zelf”* (p.44).

Van der Kwast (in Borst, 1996; p.63) schrijft: *“in nogal wat onderzoeken komen wij de optiek tegen van de incestdader als voormalig incestslachtoffer. Het zouden ‘verzachtende omstandigheden’ kunnen zijn.”*

Dit gegeven vertelt ons iets over roulerende rekeningen en destructief recht van daders’. Indien er onvoldoende hulpbronnen aanwezig zijn, kunnen zij het onrecht omzetten van destructieve actie naar onschuldige derden, waardoor ze nieuw onrecht veroorzaken. Deze aspecten zullen in het pastoraal gesprek meegenomen moeten worden als het gaat over het zoeken naar de menselijke kant van ‘het monster’ en de gedachtenvorming over ontschuldigen en vergeven.

In de gesprekken die ik heb gehad over vergeving, bleek in veel gevallen dat vergeving niet zozeer als een vanzelfsprekendheid wordt gezien maar meer als iets heel bijzonders dat door God gegeven kan worden. Vergeving heeft te maken met de relatie tussen mensen. Datgene wat je is aangedaan en het vergeven daarvan, kan alleen tussen twee personen plaats vinden. Je vergeeft een persoon. Dat wil dus zeggen dat vergeving niet gericht is op het kwaad wat je is aangedaan. Jezus heeft niet het kwaad met God verzoend, maar Hij heeft de mens met God verzoend. Je zult dus bij vergeving naar de mens moeten kijken en niet naar het kwaad als zodanig.

Soms wil men - op basis van de Bijbel – vergeving (te) snel ter sprake brengen in het pastoraat. Hierbij wordt geen recht gedaan aan de pastorant en bestaat het gevaar dat de hem de mond wordt gesnoerd en de slachtofferrol blijft bestaan. Afgedwongen vergeving is immers geen vergeving van binnenuit en kan leiden tot nieuwe schuldgevoelens, woede en eenzaamheid, afgedwongen vergeving geeft geen erkenning aan het slachtofferschap en zal leiden tot misleiding, blokkade en zelfverdedigingsmechanismes.

Werkelijke vergeving hangt samen met een verwerkingsproces en zal in de praktijk pas aan het einde van een lange en zware weg mogelijk zijn. Vergeving en genezing zijn aan elkaar gekoppeld. (Ganzevoort e.a., 2000).

Naast vergeven kennen we ook het begrip ontschuldigen. Door het leren kennen van de omstandigheden waaronder de dader van seksueel misbruik, met zijn geschiedenis en onrecht, gehandeld heeft en het weten van zijn intenties, wordt de schuld minder aangerekend. Daardoor wordt het oordeel milder. Ontschuldigen van de dader heeft als doel het stoppen van een roulerende rekening en het opbouwen van constructief recht door het slachtoffer. Het begrip ontschuldigen is waardevol omdat ontschuldigen ook mogelijk is als de dader niet meer in staat is de schuld en het toegebrachte onrecht te erkennen. Het proces van ontschuldigen maakt het voor het slachtoffer mogelijk om zich te bevrijden van de last en het leunen op destructie recht en doorgeven van het onrecht aan onschuldige derde.

Inzicht krijgen in de psyche en gedrag van de dader kan helpend zijn voor het loslatingsproces van het pijnlijke verleden, ontschuldigen mag echter geen ‘verontschuldigen’ worden. De verantwoordelijkheid van het seksueel misbruik blijft bij de dader liggen, dat kwaad is op geen enkele wijze te rechtvaardigen. Het begrijpen van de dader mag echter niet leiden tot het begrip hebben van zijn gedrag. (van der Voet, 2007)

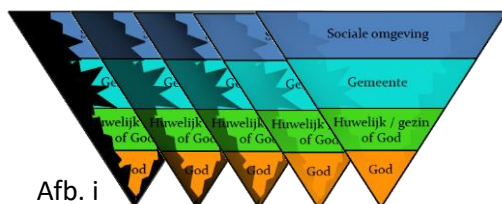
5.3. Vervolg relatiedriehoek.

Mee-oplopen vanuit het pastoraat is vaak een lang proces waarbij het vooral gaat om het functioneren van de grote troost in de kleine troost. Onder kleine troost verstaan we troost die betrekking heeft op de horizontale dimensie van ons leven. Onder grote troost verstaan we troost die betrekking heeft op de verticale dimensie van ons leven, deze troost putten we uit het Evangelie. We helpen bij het zoeken naar een taal waarbij de geschiedenis kan worden heroverwogen en brengen de pastorant in zijn omstandigheden dichterbij God. (Geluk, 1999)

Het zijn de zonden van de dader die een destructieve invloed hebben op het leven van de pastorant. De misleidingen, blokkades en zelfverdedigingsmechanismen en het mannelijkheidsbeeld staan in de weg om op een goede manier relaties aan te gaan. En om in die relaties dan autonoom te kunnen zijn en respectvol met anderen om te kunnen gaan, verantwoordelijkheid te nemen en grenzen te kunnen stellen. Om tot dit doel te komen zal je moeten erkennen dat je slachtoffer bent van seksueel misbruik en dat het moment van misbruik een destructieve, splijtende invloed op je leven heeft, en wel in alle facetten van je bestaan. Vanuit die erkenning kan de pastorant dan inzicht krijgen welke invloed het misbruik op zijn leven heeft gehad, en beseffen dat hij God nodig heeft om in de vrijheid te komen en dat hij daarbij andere mensen als hulpbronnen, als bronnen van vertrouwen nodig heeft. Dit is een proces waarbij de pastorant samen met de pastoraal begeleider mag groeien in geloof en afhankelijkheid van God. Door zo het gesprek aan te gaan mag de pastorant tot inzicht en zijn doel komen. Hij mag leren zichzelf af te bakenen en te komen tot zelfvalidatie, dat is de groei om te komen tot passend geven, zodat de pastorant zichzelf kan en durft te zien zoals God hem bedoeld heeft.

In dat hele proces zullen er momenten zichtbaar worden waarbij de pastorant zelf aanspraak heeft gemaakt op zijn destructieve gerechtigheid en de roulerende rekening heeft neergelegd bij onschuldige derden.

Dat zijn de moeilijke momenten waarbij hij tot erkenning mag komen dat uit het destructieve gedrag van de dader ook bij hem destructief en /of zondig gedrag kan voortkomen, destructief voor een onschuldige derde – de roulerende rekening - of destructief voor het slachtoffer zelf.

Jezus zegt in Mattheüs 11:28-30 (HSV); *Kom naar Mij toe, allen die vermoeid en belast bent, en Ik zal u rust geven. Neem Mijn juk op u, en leer van Mij dat Ik zachtmoedig ben en nederig van hart; en u zult rust vinden voor uw ziel; want Mijn juk is zacht en Mijn last is licht.*

We mogen ons tot God keren, vergeving, genade, bevrijding en grote troost ontvangen door het bloed van Zijn zoon Jezus Christus. En onze ziel geheel door Hem laten vullen. God wil de leidsman zijn van een lang helingsproces dat hoogtepunten en diepten zal kennen, maar ook miskenning en erkenning zal geven, en wat het slachtoffer uiteindelijk in de vrijheid zet van de gebondenheid die seksueel misbruik genoemd wordt.

Samenvatting.

Uit onderzoek blijkt dat 3 tot 5 % van de mannelijke bevolking als jongen te maken heeft gehad met seksueel misbruik, dat zijn in Nederland 400.000 mannen. Achter deze gegevens gaan mannen schuil die hun verhalen hebben over angst, angst voor potentiële ouderschap, voor schaamte en verdriet over wat hun is aangedaan. In het leven van die mannen spelen ook thema's als macht, kracht en isolement een grote rol. Dat heeft te maken met de mannelijkheids codering. Slachtofferschap van seksueel misbruik en mannelijkheid gaan in onze huidige samenleving met de huidige normen en mannelijkheids codering moeilijk samen. Tegen die achtergrond is het voor jongens en mannen bijna onmogelijk om het trauma aan de kaak te stellen dat voortkomt uit seksueel misbruik.

Seksueel misbruik bij mannen kent niet alleen veel oorzaken, maar kan ook veel gevolgen hebben. Deze gevolgen worden samengevat in de begrippen traumaseksualiteit en psychische dwarslaesie. Bij de beoordeling van seksueel misbruik zijn er twee zaken van belang, het gaat hierbij niet alleen om de openlijke, maar ook om de verholde vormen van seksueel misbruik. Het gaat ook om de intentie van de dader, hij of zij is gericht op eigen seksuele bevrediging en zoekt door gebruikmaking van macht, een seksuele uitweg om eigen pijn te verzachten. Het kind is daar het antwoord op.

De contextuele hulpverlening is gebaseerd op het werken vanuit de vierde dimensie. De relationele ethiek. De andere drie dimensies - feiten, psychologie en interactie - worden daarbij betrokken. Het gaat ervan uit dat de basis van menselijke relaties wordt gevormd doordat mensen aan elkaar geven en van elkaar ontvangen. Contextueel pastoraat werkt vanuit de persoonlijke relatie van de mens met God.

God is een God van relaties en, God is het fundament voor de relatie met anderen. Dit wordt weergegeven in de relatiedriehoek, deze laat zien dat zonden van invloed zijn op onze relatie met God, dat geeft namelijk verwijdering. Naast persoonlijke zonden kunnen we ook te maken hebben met de zonden van derden, de invloed en gevolgen van de zonden die door anderen zijn begaan. Bij seksueel misbruik zijn het de zonden van de dader die een destructief effect hebben op het leven van het slachtoffer, het geeft een seksueel traumatische verbinding met de dader, het is een vorm van geestelijke gebondenheid. Deze bezetting bepaalt vanaf dat moment – “de bevroren seconde” - een groot deel van het leven van het slachtoffer en heeft destructieve gevolgen voor de ontwikkeling van zijn psychologische vermogens en geeft daarbij angst voor potentieel ouderschap. Het heeft invloed op het geloof en geloofsgedrag, invloed op relaties en op de positie in die relaties, het heeft gevolgen voor het vermogen om te geven en te ontvangen in huwelijk/ gezin, kerkelijke gemeente, en sociale omgeving.

Uit gesprekken met slachtoffers van seksueel misbruik blijkt dat de relatie seksueel misbruik, geloof en de bijbel complex is. De link naar seksueel misbruik door de kerk en het geloof als machtsmiddel tot seksueel misbruik, wordt snel gelegd. Maar kijken we naar de rode draad in de Bijbel als het gaat om seksueel misbruik, dan spreekt God toch anders. Hij heeft het goede met mensen voor en wil mensen bevrijden. God wil mensen uit de duisternis bevrijden en in het Licht brengen. Seksueel misbruik heeft alles te maken met duisternis, onvrijheid, angst, macht en onmacht, dat past niet in de Bijbelse lijn, dat past niet bij God. God heeft niets liever dan dat wij tot ons doel komen. Om tot ons doel te komen zullen we tot bewustwording en erkenning moeten komen van het onrecht. Erkennen dat we slachtoffer zijn van seksueel misbruik. En vanuit die erkenning mag het slachtoffer ontdekken welke invloed dit onrecht op zijn leven heeft gehad, verder ook dat hij God nodig heeft om in vrijheid te komen en dat hij andere mensen als hulpbronnen, bronnen van vertrouwen nodig heeft. Vanuit de pastorale begeleiding mogen er mensen zijn die in een lang proces, naast de eventuele professionele hulpverlening, zo'n bron van vertrouwen zijn. Zij mogen het slachtoffer in zijn omstandigheden dicht bij God brengen, mee-oplopen, erkenning geven, begeleiden, troosten, en helpen zoeken naar een taal waarbij de geschiedenis kan worden heroverwogen waarbij betekenis gegeven kan worden aan het onrecht van toen en er vrijheid wordt verworven om verder te kunnen leven.

Conclusie.

In deze scriptie heb ik geprobeerd antwoorden te geven op de vragen zoals ik die in de inleiding als vraagstelling heb geformuleerd:

- *Welke invloed heeft seksueel misbruik op het leven van mannelijke slachtoffers?*
- *Hoe kunnen we vanuit de pastorale zorg een betrouwbare hulpbron zijn voor mannelijke slachtoffers van seksueel misbruik?*

Ik ben door literatuuronderzoek, de opleiding hulpverlening aan mannen die als jongen seksueel zijn misbruikt, gesprekken en emailcontact met o.a. predikanten, hulpverleners en slachtoffers van seksueel misbruik tot de volgende inzichten gekomen:

Welke invloed heeft seksueel misbruik op het leven van mannelijke slachtoffers;

Seksueel misbruik kan directe lichamelijke gevolgen hebben en psychosomatische klachten geven. Het heeft psychische gevolgen, in de gedachtenwereld, het gevoelsleven en het gedrag. Het slachtoffer raakt dan zowel lichamelijk als geestelijk getraumatiseerd. Deze schade kan worden samengevat in de begrippen traumaseksualiteit en de psychische dwarslaesie.

In het moment van seksueel misbruik vindt een innerlijke bezetting van, en een seksuele verbinding met de dader plaats. Deze bezetting bepaalt vanaf dat moment – “de bevroren seconde” - een groot deel van het leven van het slachtoffer en heeft destructieve gevolgen voor de ontwikkeling van de liefdesmotivaties. Dat zal van invloed zijn op het vermogen om bij te dragen aan de balans tussen geven en ontvangen in relaties. Het heeft invloed op zijn seksualiteit, op de relatie met God, in huwelijk/gezin/liefdesrelatie en in verdere sociale contacten, waarbij thema's als kracht, schaamte, angst, macht, onvermogen, vertrouwen, betrouwbaarheid, angst voor ouderschap en isolement een grote rol spelen.

Tegen de achtergrond, dat slachtofferschap van seksueel misbruik en mannelijkheid in onze huidige samenleving met de huidige normen en mannelijkheids coderingen moeilijk samengaan, is het voor jongens en mannen haast onmogelijk om het trauma te laten zien dat voortkomt uit het seksueel misbruik. Dat maakt het voor hen moeilijk zichzelf als slachtoffer te erkennen en, als ze al signalen afgeven lopen ze het risico om teleurgesteld te worden omdat hun verhaal niet serieus wordt genomen. Helaas is de kerk hier vaak geen uitzondering op. Er zijn mannen voor wie de kerk geen veilige plaats bleek te zijn of die tevergeefs signalen over wat hen overkwam, uitzonden. Dat maakte en maakt hen niet alleen in de maatschappij maar ook binnen de christelijke gemeenschap tot eenzame slachtoffers.

Hoe kunnen we vanuit de pastorale zorg een betrouwbare hulpbron zijn voor mannelijke slachtoffers van seksueel misbruik.

Mannelijke slachtoffers van seksueel misbruik verdienen onze aandacht in het pastoraat. Er zal nog veel moeten gebeuren om het taboe te doorbreken, zodat ze met hun verhaal naar buiten kunnen komen, ze zelf woorden kunnen vinden voor hun ervaringen, en hun pijn erkend wordt.

Het duurt vaak lang voordat mannen met hun seksueel misbruikervaringen naar buiten (kunnen/durven) komen. Maar als het zover komt, dan is de manier waarop ze tegemoet getreden worden heel belangrijk, ze zijn daarin bijzonder gevoelig voor echtheid en eerlijkheid. Vertrouwen moet worden gewonnen, ze zijn juist omdat het vertrouwen in anderen bij veel mannen beschadigd is geraakt door het misbruik, hierin bijzonder kwetsbaar.

Kennis over het thema en zicht op zichzelf is voor de pastoraal begeleider onontbeerlijk om secundaire traumatisering te voorkomen. Door gebrek aan kennis kan veel kapot gemaakt worden en surrogaat oplossingen worden aandrazen die niet helpend en funest voor het slachtoffer zijn.

Voor zowel kerkenraadsleden, pastoraal werkers als gemeenteleden is het belangrijk dat kennis en aandacht ten aanzien van seksueel misbruik wordt vergroot. Hierdoor kan de signaalgevoeligheid worden versterkt en kunnen mensen beter anticiperen op het verhaal van een slachtoffer. Want, als lichaam van Christus draagt de kerk pastorale verantwoordelijkheid voor al haar leden.

Vanuit deze pastorale verantwoordelijkheid mogen we ook met de mannelijke slachtoffers van seksueel misbruik mee- oplopen, omzien, en het misbruikte kind 'tevoorschijn luisteren'. Ja, er gewoon voor ze zijn, opdat binnen de christelijke gemeenschap *niemand* ongetroost blijft.

Literatuur en bronnen.

- Beelen J. (1996) *Met andere woorden*. Utrecht: Transact
- Berlo en van Beek. (2013) *Feiten en Cijfers Seksueel Geweld*. Utrecht: Movisie
- Bijbel. (2010). *Herziene statenvertaling*. Heerenveen: Jongbloed
- Borst. (1996). *Verraden vertrouwen*, Leiden: Groen en Zoon
- Broek van den J. (1991). *Er zijn geen namen voor*. Schoten: Westland
- Boekhout J. (1998). *Verantwoord Bijbelgebruik*. Amsterdam. Buijten & Schipperheijn
- Centrum voor Bijbelonderzoek. Studiebijbel.nl: Doorn
- Dijkstra S. (1996). *Bij stukjes en beetjes*. Utrecht: Transact
- Ganzevoort R. en Veerman A.(2000). *Geschonden lichaam*. Zoetermeer: Boekencentrum
- Ganzevoort R. (2001). *Reconstructies*. Kampen: Kok
- Ganzevoort R. (2001). *Chronische aandoeningen en zingeving*. Tijdschrift ziekenverzorging
- Geluk C.G en Schoonhoven R. (1999). *Helen door te delen*. Zoetermeer: Boekencentrum
- Groeneboer, H. (1998). *Erf-goed: de bijl aan de wortel*. Hoogblokland: Koinonia
- Imbens A. en Jonker I. (1991) *Godsdienst en incest*. Amsterdam: Dekker
- Lange de N. (2004). *Duister baken*. Gorinchem: Narratio
- Linden van der P. (2002) *Het erkende lichaam*. Utrecht: Transact
- Lynch H. (2015) *De stem van een kind*. Leeuwarden: Elikser
- Meulen H.C. van der (1999) *Liefdevol oog en open oor*. Zoetermeer: Boekencentrum
- Meulink-Korf en van Rhijn. (2005) *De onvermoede derde*. Zoetermeer: Meinema
- Michielse M., Mulligen van W. (1998) *Leren leven in loyaliteit*. Leuven: Acco
- Outsem van R. (1992). *Seksueel misbruik van jongen*. Amsterdam: Sua
- Pol van de B. (2002). *Hoezo, slachtoffer?* Een scriptie over de functie van het algemeen maatschappelijk werk, in de hulpverlening aan seksueel misbruikte mannen.
- Rhodes J. (2015). *Pianist*. Nieuw-Amsterdam uitgevers
- Schouten P.J. *over seksueel misbruik van jongens*. www.seksueelmisbruik.info
- Schreuder B.J.N. *Lichaamsgeheugen en levensverhaal bij psychotrauma*. Leiden; 10 april 2001
- Voet N. van der (2007) *Altijd vergeven*. Zoetermeer: Boekencentrum

Bijlagen 1: Woordverklaring.

Autonomie; Zelfstandigheid, verantwoordelijkheid kunnen nemen voor je eigen leven.

Delegaat; Delegaat is dat deel van het immateriële erfgoed waarin de ouders (of de voorouders) hun verwachtingen, vaak te goeder trouw, aan het kind opleggen. De belangen van het kind en zijn toekomst worden hiermee onvoldoende behartigd, dikwijls zelfs beschadigd. Vaak speelt hierin datgene wat de ouders zelf zijn tekort gekomen in hun geschiedenis als een belangrijke drijfveer. Delegaten kunnen leiden tot ernstige parentificatie. Anders gezegd ouders lenigen hun psychologische noden.

Dissociatie; Een toestand waarin gedachten, emoties, waarnemingen, herinneringen buiten het bewustzijn worden geplaatst, tijdelijk niet oproepbaar zijn of minder samenhang vertonen. Het is een overlevingsmechanisme.

Constructief en destructief recht;

Als kinderen geven en daarvoor erkenning krijgen, bouwen zij aan vertrouwen: ik ben de moeite waard. Dat wordt constructief recht genoemd. Als het geven van een kind niet mag of niet gezien wordt, wordt een tekort opgebouwd. Dit wordt destructief recht genoemd en dit geeft wantrouwen en het gevoel voor een kind van er niet toe doen, ik ben niet de moeite waard.

Erkenning; Erkennen is fundamenteel anders dan waarderen, complimenteren of positief heretiketteren, al kunnen deze wel erkennende elementen bevatten. Bij erkennen gaat het om twee belangrijke elementen; het erkennen van de verdiensten van de ander (het geven) en verder het erkennen van het onrecht dat de ander is aangedaan. Wie zich als persoon erkend ziet, groeit in zelfwaardering en zelfafbakening. Erkenning geven voor het onrecht dat mensen is overkomen moet niet verward worden met iemand 'groot gelijk' geven

Existentiële loyaliteit; Door hun kind het leven te geven, hebben ouders en kind een existentiële band met elkaar. Deze band is uniek en onverbreekbaar. Loyaliteit in deze zin betekent onherroepelijkheid van familiebanden die blijven voortbestaan ook na jaren van fysieke scheiding.

Hermeneutische regels; Hermeneutische regels zijn regels die men moet volgen om tot een juiste uitleg van de Bijbel te komen.

Liefdesmotivaties; Psychologische ontwikkeling volgens Nielsen.

Matrix; De basis van je leven waardoor je bent gevormd.

Ontschuldigen; Ouders kunnen hun kinderen groot onrecht aandoen. Dit geeft destructief recht, waarop geleund kan worden in de vorm van o.a. onrecht naar anderen. Door het leren kennen van de omstandigheden waaronder de ouders, met hun geschiedenis en onrecht, gehandeld hebben en het weten van hun intenties, wordt de schuld minder aangerekend. Daardoor wordt het oordeel milder. Het in gesprek gaan met deze ouders kan hierbij een belangrijke tussenstap zijn. Ontschuldigen van ouders heeft als doel het stoppen van een roulende rekening en het opbouwen van constructief recht.

Destructieve Parentificatie; Wanneer een kind de ouder passend helpt en steunt, verdient het erkenning. Als het in plaats daarvan het verwijt krijgt de oorzaak te zijn van problemen (vaak bij lastige gedragsproblemen, die moeilijk te herkennen zijn als helpend), is er sprake van destructieve parentificatie. Ook wanneer er sprake is van te veel geven, waar het kind zo geëxploiteerd wordt dat de eigen ontwikkeling bedreigd wordt, spreekt men van destructieve parentificatie.

Psychische dwarslaesie; De schade die door het misbruik, In het moment van het misbruik ontstaat een fatale combinatie van gespletenheid in de persoonlijkheid van de jongen, met een barrière die ontstaat tussen het hoofd en het lichaam. Het zijn de schadelijke, destructieve krachten die later zo waarneembaar zijn in de gevolgen van het seksueel misbruik en die samenkomen onder de noemer van psychische dwarslaesie. Omdat het een verlamdend, afsluitend, blokkerend, machteloos makend, vernauwend effect heeft op je hele zijn.

Psychopastoraat; Psycho Pastoraat kan gezien worden als speciaal soort pastoraat. Sommige kerkelijke gemeenten kiezen ervoor om het als aanvullend pastoraat te gebruiken, anderen als specialisme eraan toevoegen.

Roulerende rekening; Waar mensen in hun geschiedenis te kort gekomen zijn, of waar hen onrecht is aangedaan, verwerven zij destructief recht. Zij blijven ethisch gerechtigd om te ontvangen wat ze gemist hebben of om in het aangedane onrecht onderkend te worden. Indien er onvoldoende hulpbronnen aanwezig zijn, neigen mensen ertoe dit destructief recht om te zetten in destructieve actie naar onschuldige derden, waardoor ze nieuw onrecht veroorzaken. Dat noemen we de roulerende rekening.

Stimulus; Datgene wat je gedrag en houding bewerkstelligt.

Traumaseksualiteit; Traumaseksualiteit is een tijdelijke seksuele identiteit, die ontstaat na een schokkende ervaring in de jeugd, waarbij seksualiteit een belangrijke rol speelde en leeftijds- en/ of machtsverschil, rolverschil en verschil in seksuele ontwikkeling van de betrokkenen onderdeel waren. Deze tijdelijke identiteit kan een leven lang duren.

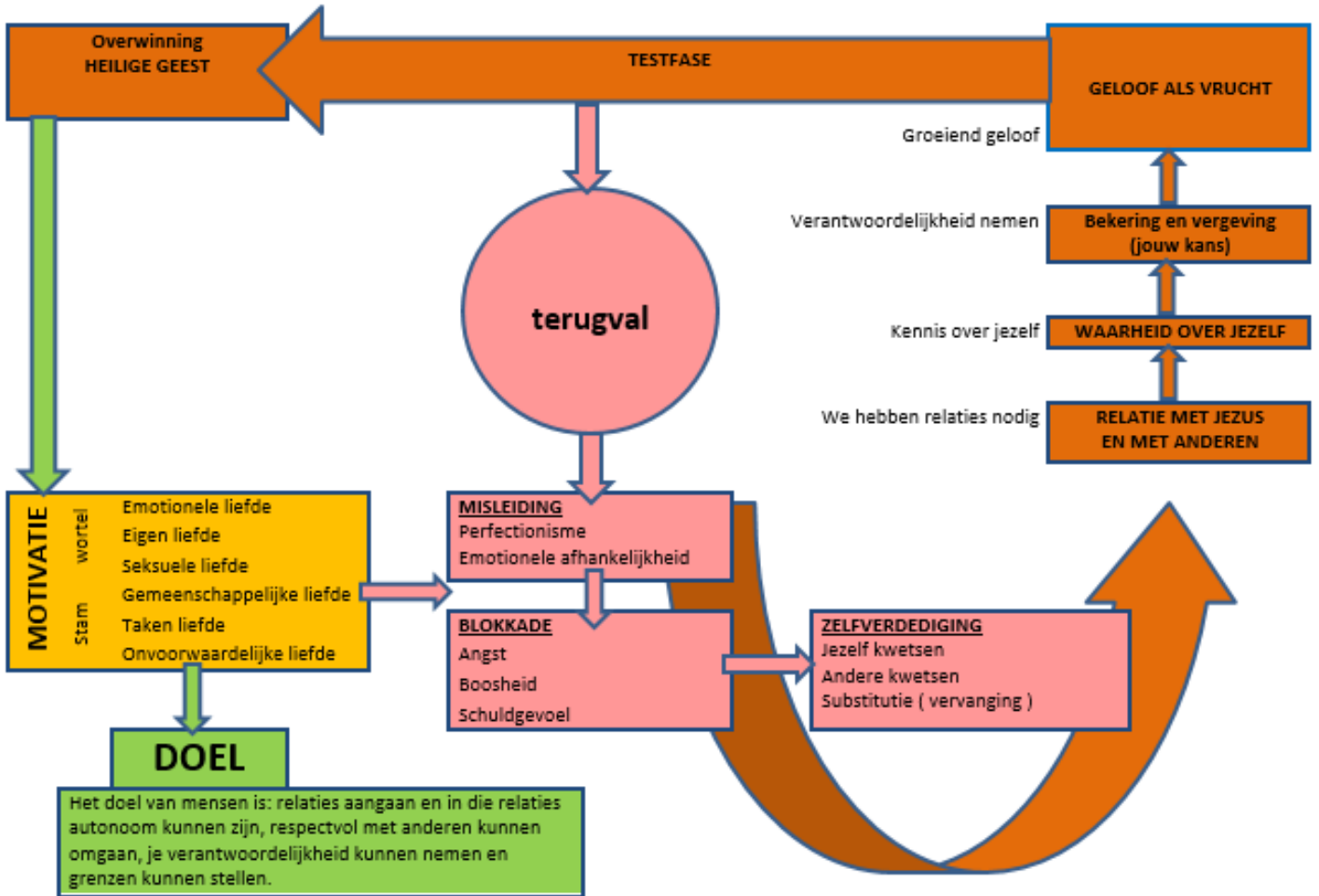
Veelzijdige partijdigheid; Als pastoraal begeleider ben je gericht op iedereen uit de context en ben je betrokken op allen, ook diegenen die afwezig zijn. Daardoor respecteer je de loyaliteitsbanden van mensen en draagt je zorg voor de belangrijke relaties van mensen.

Zelfafbakening; In menselijke relaties gaat het om een wederzijdse behartiging van belangen. Met name bij parentificatie speelt vooral dat het kind de behartiging van eigen belangen (nog) niet op zich kan nemen. Dit verhindert de ontwikkeling van het vermogen om dat wel te doen in het latere leven.

Zelfvalidatie; Dit is de existentiële waarde van het zelf, die ontstaat wanneer verdiensten verwerft door in een relatie passend te geven. Het is de vrijheid die het gevolg is van erkenning in de dialoog met anderen.

Zijnsloyaliteit; De zijnsloyaliteit groeit in de fase waarin een kind volwassen wordt. De puberteit is daarbij heel belangrijk. Kinderen gaan hun eigen keuzes maken en geven die voorrang op de keuzes die ouders zouden maken. Daardoor ontstaat vaak strijd, die ook gezond is, zo kan de zijnsloyaliteit beter groeien.

Bijlagen 2: Het Nielsen-model.

Bijlagen 3: De liefdesmotivatie.

LIEFDESMOTIVATIE		STIMULUS	VRUCHT	ZURE VRUCHT
Wortel (identiteit)	Emotionele liefde 0 – 2 jaar	Affectie van beide ouders	Veiligheid geborgenheid vertrouwen	Onveilig in het leven staan, onveilig gehecht, onvermogen om te vertrouwen.
	Eigen liefde 2 – 4 jaar	Discipline en eigen wil (twee sporen)	Relationele verantwoordelijkheid	Onvermogen om relationeel verantwoordelijkheid te nemen.
	Seksuele liefde 4 -5 jaar	Man/vrouw – voorbeelden van beide ouders als referentiekader en als bevestiging	Goed geworteld in identiteit als man en vrouw	Niet (goed) ontwikkelde seksuele identiteit
Stam (sociale vaardigheden)	Gemeenschappelijke liefde 6 – 12 jaar	Samen optrekken, samen spelen. Gezinsleven vriendjes en vriendinnetjes	Later in het goed kunnen samenwerken in teamverband	Niet samen kunnen werken
	Taken liefde 6 – 12 jaar	Kleine opdrachten vervullen, leren opruimen en afmaken van opdrachten.	Waar je aan begint kun je afmaken en beginnen	Niets af kunnen maken
	Onvoorwaardelijke liefde 6 – 12 jaar	Leren dat liefde niet aan voorwaarden is verbonden; je mag fouten maken	Onvoorwaardelijk van iemand kunnen houden	Perfectionisme. Je moet je bestaan verdienen.